

UNA ETNOGRAFIA DE L'IMPACTE DE LA PRESÓ I EL RISC DE SUÏCIDI EN PERSONES SOTA RÈGIM PENITENCIARI

Mireia Brugués Garcia

Grau en Antropologia i Evolució Humana

Tutora: Montserrat Soronellas Masdeu

Data de realització: curs 2022-23

;

Agraïments-

Primerament, vull començar els agraïments a la meva tutora del Treball final de Grau, Montserrat Soronellas, pel seu suport durant tot aquest procés, per la confiança dipositada en aquesta proposta, que no era senzilla, i per transmetre'm la seva vocació per fer Antropologia. En segon lloc, vull donar les gràcies a la persona sota pseudònim Clara, per la seva ajuda com a pont per arribar a les persones a entrevistar i per la seva disposició per vincular-me amb els seus contactes dins del servei penitenciari. Gràcies per creure en mi. Tot seguit, vull agrair a les persones que han participat de les entrevistes, sense elles aquesta investigació no hagués estat possible. I per acabar, agrair a la meva família per la paciència durant aquest temps, que no és fàcil estar a l'altura en els moments de tensió i, en concret a l'Àngel, per acompanyar-me en aquest viatge i transmetre'm la seguretat que aquest és el primer de molt èxits futurs. Us estic molt agraïda a totes i tots, sempre us recordaré en aquesta participació de forma directa o indirecta.

“Nos sentimos libres porque no estamos en la cárcel, porque no hemos sido condenados a la privación de la libertad. Al estar la cárcel identificada con la privación de la libertad esta institución puede operar la ficción de una sociedad de libertades.”

Fernando Álvarez-Uría

RESUM

Al llarg dels anys el suïcidi s'ha anat estudiant des de diferents disciplines i s'ha arribat a comprendre com un fenomen social. Des de l'antropologia, els factors socials i culturals són elements essencials per entendre a les persones de forma integral, és per això, que en aquest treball s'aplica una mirada antropològica per entendre l'impacte de la presó i el problema del suïcidi en l'entorn penitenciari.

En la present investigació, farem una revisió de l'evolució de la presó com a institució per conèixer la situació actual que es viu a les presons catalanes. Com afecta aquesta a la vida de la persona privada de llibertat i quins elements s'han considerat importants a tenir presents com a factors de protecció o factors de risc davant del pensament suïcida sota les condicions d'empresonament. En segon lloc, es fa una revisió de les normatives més rellevants per acabar de crear un marc de comprensió del context penitenciari, i tot seguit, amb l'anàlisi de les dades obtingudes a les entrevistes realitzades, que, juntament amb la bibliografia treballada, serviran per exposar els resultats i les conclusions finals.

Aquestes dades s'extrauran a partir d'una metodologia qualitativa centrada en la realització d'entrevistes en profunditat a persones que han estat, o encara estan en règim penitenciari, i a professionals del sistema de presons. La recerca aborda l'estudi del pensament suïcida des d'una perspectiva antropològica a través dels relats de les entrevistes.

Paraules clau: Sistema penitenciari, suïcidi, factors de risc, factors de protecció, institucionalització

RESUMEN

Durante muchos años el suicidio ha sido estudiado desde diferentes disciplinas hasta comprenderlo como un fenómeno social. Desde la antropología, los factores sociales y culturales son elementos esenciales para entender a las personas de una forma integral, por eso, en el presente trabajo se aplica una mirada antropológica para entender el impacto de la cárcel y el problema del suicidio en el contexto penitenciario.

En esta investigación, se desarrolla una revisión de la evolución de la cárcel como institución para asimilar la situación actual que se vive en las cárceles catalanas. Se expone como afecta el encierro en esta institución a la vida de la persona y qué factores se consideran importantes para tener presentes como factores de riesgo, los cuales pueden provocar que la persona sea más propensa al pensamiento suicida. En segundo lugar, se hace una revisión de las leyes más relevantes para acabar de crear el marco de comprensión del contexto penitenciario, y, a continuación, se hace un análisis de los datos obtenidos a partir de las entrevistas realizadas, que conjuntamente con la bibliografía utilizada, servirán para exponer los resultados y las conclusiones extraídas.

Estos datos se extraerán a partir de una metodología cualitativa centrada en la realización de entrevistas en profundidad a personas que han estado, o que aún están, en régimen penitenciario y a profesionales del sistema de prisiones. La presente investigación aborda el estudio del pensamiento suicida desde una perspectiva antropológica a través de los relatos de las entrevistas.

Palabras clave: Sistema penitenciario, suicidio, factores de riesgo, factores de protección, institucionalización

ABSTRACT

For many years suicide has been studied in different disciplines in order to understand it as a social phenomenon. From the point of view of anthropology, social and cultural factors are essential items for understanding people in a holistic way and for this reason, in the present study the anthropological perspective is used with the purpose of understanding the suicide problem in prison context.

In this research, a review of the evolution of the prison system as an institution is carried out in order to understand the current situation in Catalan prisons. It's showed how imprisonment affects a person's life and what risk factors are likely to make a person more susceptible to suicidal thoughts. Secondly, a review of the most relevant laws is done to create a framework for understanding imprisonment. And finally, data obtained through interviews with inmates is analyzed and, together with the bibliography, is used to present the findings and derived conclusions.

These data will be extracted from a qualitative methodology focused on conducting in-depth interviews with individuals who have been, or still are in prison, and professionals in the prison system. This research addresses the study of suicidal ideation from an anthropological perspective through the narratives obtained from the interviews.

Key words: penitentiary system, suicide, risk factors, protective factors, institutionalization

Introducció	1
1) Marc teòric.....	3
1.1 La institució penitenciària	5
1.2 El suïcidi com un acte social	7
1.3) Perfil amb risc suïcida a les presons.....	8
1.4) Factors de risc i factors de protecció respecte al suïcidi.....	10
2) Metodologia, objectius i hipòtesis.....	12
2.2) Objectius específics:	12
2.3) Hipòtesi	12
2.4) Preguntes de recerca	12
2.5) Justificació i procés metodològic	13
2.6) Unitats d'observació.....	15
2.7) Tècniques de recollida de dades	19
2.7.1) Les entrevistes	19
2.7.2) Recollida de dades secundàries.....	21
2.8) Aspectes ètics	21
3) Contextualització	23
3.1)La incidència de suïcidi a Catalunya i a Espanya	23
3.2) Legislació vigent	24
4.) Presentació de dades.....	26
4.1 Factors de risc i factors de protecció per les persones en l'entorn penitenciari	26
4.1.1) Els factors de protecció.....	26
4.1.2 Els factors de risc	29
4.2) L'impacte de la presó en la vida de les persones que han estat sota règim penitenciari.....	34
4.2.1) El sistema d'ordre i jerarquia dins de la presó	34
4.2.2 La funció rehabilitadora del sistema penitenciari.....	39
4.2.3) Les drogues dins de presó	42
4.2.4) La reinserció i la perspectiva de futur.....	45
4.3) La percepció del suïcidi dins de la presó	47
5) Conclusions	52
6) Bibliografia:	55
7) ANNEXES	59
7.1) Abreviatures	59
7.2 Declaració informant.....	60
7.3 Declaració responsable	61

Introducció

La present recerca neix de l'interès per estudiar dos camps d'estudi que em permetessin fer una reflexió des de l'antropologia social; un és el col·lectiu estigmatitzat de les persones que han estat empresonades, i l'altre és el suïcidi, un tema tabú, malgrat estar molt present a la nostra societat. Després de fer les pràctiques de la Universitat en un projecte amb persones presidàries en règim de segon i tercer grau, em neix la inquietud d'esbrinar una mica més sobre aquestes persones i conèixer des de la seva història de vida, les seves vivències al voltant de la realitat del suïcidi en l'entorn penitenciari. Hi ha molts estudis psicològics i de salut mental que encaren aquesta temàtica, però personalment, crec que desenvolupar aquest treball des d'una perspectiva antropològica pot donar una mirada més holística i integral a la realitat de la problemàtica en qüestió.

Aquest treball de fi de grau es planteja investigar sobre quins factors personals i culturals poden incrementar o pel contrari disminuir el pensament suïcida en persones sota règim penitenciari. Em plantejo aplicar la perspectiva antropològica per comprendre els factors que envolten a la persona: la família, el tipus de delictes comès, el temps que porta a la presó, l'edat, l'origen, l'arrelament al territori, etc., juntament amb altres factors que poden incidir en el pensament suïcida. D'altra banda, a través de les converses amb les persones professionals que treballen en els centres penitenciaris o les persones que estan en contacte amb ells, pretenc visualitzar com construeixen i expliquen la seva història de vida per analitzar els factors que impulsen o eviten que les persones privades de llibertat pensin amb el suïcidi. Amb tot això, procuro posar llum al sistema de valors i als entorns socials que hi ha darrere d'un pensament suïcida.

Hi ha lectures molt rellevants referents a la perspectiva social del suïcidi, com les que aporta el clàssic *El suicidio* de Durkheim, o *Crimen y costumbre en la sociedad salvaje* de Malinowsky, o estudiosos del sistema penitenciari com Roberto Bergallini o Michael Foucault. Considerar l'entorn penitenciari i els seus impactes sobre les persones empresonades, i tenir en compte els riscos i els factors de protecció dins d'aquest entorn, són punts clau per entendre el desenvolupament actitudinal de cada persona privada de llibertat. La pèrdua de la capacitat d'elecció, la submissió, la pèrdua d'identitat, l'aïllament social, la disciplina imposada, la violència i els canvis de sistema de control de les presons, són els elements clau sobre els quals treballaré per arribar a entendre l'amalgama de vivències, pensaments i sentiments en els quals se submergeix cada persona en règim penitenciari.

El risc de suïcidi és molt més elevat estant dins de la presó que fora (Hayes, 1995), com també és més elevat en homes que en dones, a causa que ells són més agressius i violents i escullen mitjans més eficients per culminar l'acte del suïcidi (Ruiz, et. 2011). La mitjana d'edat d'homes que se suïciden a presó ronda al voltant dels 30-35 anys i tenen més probabilitats de suïcidar-se com més temps porten dins la presó. Si bé el moment d'estar sentenciats a presó o mentre s'espera un judici s'ha detectat que augmenta 7,5 vegades la taxa d'intent de suïcidi, no està constatat si la taxa de suïcidi també augmenta i en quina mesura pels presos que estan propers a la llibertat (Organització Mundial per la Salut, 2007).

Fer front de nou a un canvi tan gran com és sortir al carrer els genera estrès, angoixa i por. Com diu Manzo (2005), sentir-se desemparat augmenta el risc suïcida. En aquesta investigació no em centraré en la institució penitenciària com a tal, sinó com cada persona fa front a aquesta realitat, com projecten el seu futur, i quines són les condicions de les estructures socials que els rodegen que els puguin impulsar a prendre una decisió, positiva o negativa, sobre la seva vida.

L'escassa informació que arriba sobre la presó a la ciutadana fa que construïm un estigma imaginari sobre aquest col·lectiu. Les dades analitzades en aquesta recerca són de caràcter qualitatiu. La recollida de dades es durà a terme mitjançant entrevistes semi-estructurades a algunes persones privades de llibertat a les quals he pogut accedir (no sense haver-me trobat molts inconvenients per part del sistema penitenciari), a d'altres que ja estan en llibertat i, finalment, a diferents professionals que treballen en el sistema penitenciari atenent a les persones privades de llibertat.

1) Marc teòric

El suïcidi i el sistema penitenciari han estat estudiats des de diverses disciplines i diferents punts de vista. Tenint en compte l'ampli ventall, he recollit aquells conceptes ja treballats sobre la temàtica en qüestió, més relacionats amb la perspectiva antropològica, que és la que m'interessa per desenvolupar aquesta recerca.

En primer lloc, cal fer èmfasi a l'aportació de Michael Foucault, en seu llibre de *Vigilar y castigar* (2002) on ens presenta l'evolució dels diferents mètodes per controlar a les persones des del sistema penitenciari. La vigilància panòptica i amb la disciplina s'intentava redreçar les conductes dels individus, per aconseguir que es comportessin de forma adient sota un sistema dominant. Succeeix un canvi en la manera d'aplicar els castics i les recompenses, en comptes de creure en un Déu que vigila els éssers humans, aquesta responsabilitat recau sobre l'Estat. Amb la vigilància jeràrquica s'imposa un sistema de normes amb la qual se difereix el que està bé d'allò que està malament que els presos han d'acatar.

Foucault (2002) proposava l'estudi de la forma de control en la modernitat, contrastant-lo amb aquesta modalitat panòptica. Es tracta de disciplinar i homogeneïtzar els cossos i que actuïn de la forma que s'espera, és el que l'autor anomena el cos dòcil. Deleuze (1986) es mostra afí a la idea de Foucault (2002) i parla de la crisi de la modernitat i el canvi en la forma de control. Les persones adopten la nova identitat de "pres/presa" davant d'aquest sistema restrictiu, però també adopten una forma de rebel·lia en contra del que busca el sistema posicionant-se a l'altre extrem del qual seria un pres o una presa dòcil (Kalinsky, 2004).

El sistema panòptic queda superat, però la suposada llibertat és actualment un control més ferm, som vigilants de nosaltres mateixos i som subjectes ubicables, se sap on treballem i com contactar-nos a través del correu electrònic, els telèfons mòbils, etc. El francès ho anomena un control panòptic digital, les noves formes de control ens indueixen a una falsa sensació de llibertat, essent nosaltres mateixos agents actius dins d'aquest sistema on les noves formes de control passen desapercibudes. En relació amb com actua el poder de l'estat sobre l'individu, Foucault afegeix el concepte de biopolítica per explicar com el poder disciplinari controla el pensament de normalització, fent que els individus compleixin el seu rol dins del cos social (Foucault, 1969). Amb aquest terme ja no es necessita la disciplina, el control es basa en les dades digitals.

A l'edat mitjana el càstig era més dur que el crim, i la tortura era un espectacle amb la intenció de reafirmar el poder del sobirà. L'exhibició de poder servia per atemorir al públic i mantenir l'ordre social. El canvi en la gestió del criminal és definida per la manca de sentit en eliminar el membre que s'equivoca, i veure la necessitat de corregir-lo per retornar-lo al cos social. Superada aquesta etapa, el càstig deixa de correspondre al sobirà i passa a mans de la mateixa societat. Considerant la rehabilitació i reintegració com un acte per reduir la violència en el cos dels criminals, aplicant el càstig a l'ànima d'aquests i no en el cos, és a dir, sotmetre'ls al control del cos a través de les idees (Foucault, 2002). El criminal passa a la presó i allà darrere els murs és castigat, no amb la venjança sinó amb la creació del cos dòcil. El cos queda tancat en un espai i ubicat en un punt concret, per un pres és la cel·la a la presó,

per un infant el pupitre a classe. Al final la disciplina individualitza els cossos i els fa circular dins del sistema de relacions (Foucault, 2002). La persona que mana pot veure a la persona controlada, fent que aquesta segona se senti jutjada. Amb aquesta visió es crea la sensació d'estar sempre observat, s'eviten infraccions i es crea una submissió de l'ànima de la persona. El preu és la pèrdua d'intimitat i llibertat, construint que l'ànima passa a ser la presó del cos. La vigilància constant imposa una absència d'intimitat permanent sobre la persona presa que l'aboca a un estrès crònic. Si se li sumen altres factors com la preocupació cap al futur, la incertesa de com serà la vida fora sota l'estigma de ser excarcerat, la por a la invalidació social o la pèrdua de vincles externs, la visió reinsertadora es complica pel possible rebuig social (Zubiría, 2018).

Ferrajoli (2011) també representa el canvi en els sistemes de càstig a partir de les polítiques juridicopenals liberals. Abans de la Revolució Francesa el càstig era corporal, però a l'Europa post-revolucionària la violència estatal s'enfoca a l'expiació de l'ànima del delinqüent (Ariza; Tamayo, 2020). La humanització de les penes fou el resultat de la racionalització del poder estatal un cop modificada la llei. El dolor i el patiment passarien a un segon pla, deixant que la violència corporal no fos el centre del càstig penitenciari modern, d'aquesta manera el problema del cos queda relegat a un segon pla. El discurs jurídic-penal liberal fou una eina per implementar la nova tecnologia en el càstig a dins la presó. Aquesta tecnologia ocultava la violència darrere les reixes, de tal forma l'espectacle violent públic com a eina de càstig era substituïda per la violència regulada, burocratitzada i exercida d'amagat (Foucault, 2002). El model liberal és causat per la creença que, com menys es controli i més s'alliberin les forces socials, més possibilitats hi haurà de satisfer els desitjos i les aspiracions individuals. Però, segons Zino (2021) la realitat és força diferent, s'obliden que s'imposen les forces de poder i de dominació, que atemoreix a la societat, s'incrementa la desocupació laboral i les incerteses en el sistema de salut, es deteriora l'educació pública o l'accés a l'habitatge digna. Les polítiques punitives s'apliquen com a solució dels problemes socials per mantenir i sostenir l'estructura social a partir d'aquests camps de forces i de lluites que contraposa als qui tenen privilegis i els qui volen conquistar els seus drets (Zino, 2021).

Segons Baader et al. (2011), el sistema capitalista ha estat un clar precursor de la lluita per la supremacia i el causant de l'interès econòmic de les societats per sobre dels altres valors, potenciant la competitivitat i la individualitat. L'ésser humà es mou a la recerca de l'estat de benestar per imposar-se (conscientment o inconscientment) per sobre dels altres, amb una sensació d'estrès i insatisfacció constant. Si no aconsegueix el seu objectiu entra amb simptomatologies depressives, degenerats per una visió negativa de si mateix, la tendència a interpretar les experiències de forma negativa i una visió distorsionada del món el qual no pot resoldre els seus problemes. La globalització i el capitalisme ha submergit als ciutadans a una violència exponencial.

1.1 La institució penitenciària

La legislació espanyola defineix la presó com una mesura per prevenir la llibertat amb la finalitat de reeducar o reintegrar a les persones condemnades, evitant la reincidència d'actes delictius (Constitución Española [CE], Art 25.2, 1978; Ley Orgánica General Penitenciaria [LOGP] 1/1979). Malgrat això, i tal com exposa Foucault (1979) la presó imposa a través del cos i dels funcionaris unes normes i mecanismes que li arrabassen a l'individu l'opció de conceptuar-se socialment. Des d'una perspectiva clàssica de la presó, es podria definir, en termes de Quintero i Galvani (2014), com una institució total que executa un tancament involuntari de les persones que han violat la llei penal. La presó sotmet a la persona sota una rutina i una estructura al marge dels seus interessos i desitjos. Aquest procés de presonització s'assembla a l'aculturació que transforma a la persona dins la subcultura penitenciària (Clemmer, 1958 citat a López-Segura, 2022).

Els científics socials que s'han dedicat a l'estudi de les presons, ho han fet en el sentit d'entendre el sistema penitenciari com a mecanisme de control social. Mantenir l'ordre social és i ha estat un dels grans temes socials de tot el temps, per això hem anat trobant diferents respostes a l'ordre disciplinari. Les formes de mantenir l'ordre social han estat estudiades per funcionalistes de l'antropologia política i social. Des de llavors, passa a ser un dels temes centrals d'estudi per les ciències socials.

La presó a principis del capitalisme s'enfoca com un nou mètode de presentar aquesta estructura socioeconòmica. Es podria denominar com a terapèutica, amb la missió de rehabilitat els interns i no només com una forma de complir amb la condemna. Bergalli (2011) intenta demostrar la fal·làcia del sistema penitenciari amb la recaiguda dels presos en els delictes i l'oferta discriminatòria de feina. Exposa una segona forma d'entendre la presó com un lloc on complir amb les estructures socioeconòmiques, i un lloc que només respon a l'objectiu de custodiar a les persones i mantenir-les segregades. Una tercera forma de gestionar la presó és aquella on es manté la necessitat de separar els delinqüents anomenats "nats" en presons d'extrema duresa. Young (1999) demostra que es manté la creença que amb més duresa i rigidesa policial als carrers, sobre la marginalitat, la mendicitat i la prostitució, es reduirà la criminalitat. Però l'estudi publicat a *The Atlantic Monthly* el 1982, pels criminòlegs Wilson i Kelling, exposa que les estadístiques en tolerància zero com a forma de rigor punitiu no ha rebaixat l'índex de criminalitat. Segons el plantejament de Galtung (2017) la presó també és un escenari de violència: directe, visible però també estructural, sistemàtica i invisible. La presó es constitueix d'un context d'amenaça i perill que prové de múltiples direccions, conduint a la persona presa a una lluita per la supervivència (López-Segura, 2022).

Sobre totes aquestes persones englobades dins del col·lectiu de "no-persones" en el sentit antropològic de l'expressió emprada per Dal Lago (1999) per identificar a les persones que pertanyen a una cultura, economia, política i religió vinculades amb la criminalitat, recau la creença de la responsabilitat criminal col·lectiva. Per tot això, avui dia les presons són el lloc on es tanca a les persones excloses socialment, considerades enemigues de l'estat o no persones. És el model que Bergalli (2011) anomena presó-guerra, el qual es fa servir, per exemple, en la lluita antiterrorista a partir de l'atac a les Torres Bessones d'Estats Units, el 9 de setembre del 2001. És un exemple d'irracionalitat punitiva on la presó és un càstig i es perd la intencionalitat rehabilitadora.

Per altra banda, López-Segura (2022) argumenta que la presó és plena de persones vulnerables i amb alt risc d'exclusió social. Observa poc interès social sobre la realitat d'aquestes persones i la població general manté un imaginari distorsionat del que passa dins de reixes, justificant el caràcter punitiu de la institució. Lluny de ser una entitat terapèutica o ressocialitzadora, la presó continua posicionant-se en termes de càstig.

S'aplica una violència menys intensa però de major extensió sobre el cos dels condemnats. La violència a la presó opera contra ells, sotmetent-los a les rutines, obligant-los a modificar les seves conductes i reconfigurant l'espai tancat, privant-los del seu exercici de drets. Per altra banda, aquesta violència es percep també de forma subjectiva, fent que l'individu es torni voluntàriament part d'aquest engranatge disciplinari de control social (Foucault, 2002). Es pot afirmar que el càstig corporal no s'ha abandonat amb la reforma penitenciària, d'aquesta manera, com exposa Garland (2011), la tensió pel problema del cos en el càstig estatal modern continua existint, però perpetuant-se sota el discurs liberal dels Estats contemporanis.

Parra i Bello (2016) opinen en aquesta línia que l'enfortiment de la burocràcia penitenciària ha creat de la presó un espai de mort, on es genera un buit legal quant als drets humans i les condicions en què queden els reclusos. L'Estat aconsegueix que els presos siguin enemics dels mateixos presos. L'extrema permeabilitat de les institucions penitenciàries posicionen al subjecte de la mateixa manera que el món exterior a dins del món penitenciari (Farrington, 1992). Per Darke (2013) té un nom, i ho denomina les dinàmiques penitenciàries informals, on la vida s'arregla dins dels mateixos murs i és governada pels mateixos presos. Sota aquestes situacions és difícil des de la Institució protegir als presos, l'ordre penitenciari queda mantingut pels presos. És el cas de les presons llatinoamericanes, on el desordre acaba amb vagues de fam, resistències, motins, etc. Els presos creen llaços solidaris entre ells, que funcionen fins a cert punt, tenint en compte la falta de recursos, la frustració i el sentiment de derrota a mesura que van veient com passa el temps de forma infructuosa (Kalinsky, 2004).

La visió de les institucions com a força de poder també fou tractada per Lewis Coser (1978). Seguint a aquest autor, als anys 50 i 60 es donen a conèixer les condicions amb les quals viuen els presos. Estan aïllats de la societat i sobre una jerarquia de poder implementada dins del sistema penitenciari. Han de complir amb unes rutines diàries obligatòries, a més d'haver de treballar i viure a la presó. Aniquilen la seva individualitat, desposseïts de la seva identitat. Tot això els hi repercuteix emocionalment, creant una relació negativa cap al personal. Els que segueixen les normes són privilegiats i els qui no ho fan són repudiats i castigats. Totes les etapes i facetes de la persona passen sota el control de la institució; dormen, mengen, i passen el temps d'oci sota el prisma del poder intransigent i deliberat. Es tracta de crear la capacitat d'adaptar-se a la presó i acceptar el rol que se'ls hi adjudica. La persona presa pateix l'aculturació de la vida a la presó i aprèn a desestimar la vida exterior. Les persones que comparteixen l'entorn penitenciari acaben creant vincles pel fet d'estar en la mateixa situació, però després quan l'intern ha de tornar a la societat, sorgeixen un seguit d'ansietats i inseguretats, per haver estat tant de temps infantilitzats en un sistema on no prenen decisions (Coser, 1978). Aquestes pràctiques actuals generen frustració, destrueixen els vincles creats amb familiars i amics, i deixen marca del pas per la presó en el cos de l'individu: autolesions, pèrdua de dents, contagi de malalties, o cicatrius a causa de les disputes entre presos (Moran; 2014 citat a Ariza; Tamayo, 2020).

1.2 El suïcidi com un acte social

Si el primer gran tema que articula aquesta recerca és la presó el segon és el suïcidi. La malaltia i la mort són aspectes estudiats des de l'antropologia física i l'antropologia mèdica. Es pretén comprendre el perquè de la malaltia i no només curar-la, s'aborden els processos de salut/malaltia/atenció com a problemes estructurals on s'expressa la relació de dominació i resistència. Per arribar a entendre aquest procés es necessita crear coneixement social i cultural per descriure les relacions socials de les persones implicades. Molts autors coincideixen en què les condicions econòmiques, polítiques i ideològiques generen més risc actualment que en èpoques anteriors en l'àmbit col·lectiu (Ruiz, et al, 2011).

Les cultures i cada grup social té les seves pròpies categories sobre quan una persona es considera que està sana i quan no. Les estructures del sistema imposen les condicions de vida i de mort a escala general i cal indagar sobre els valors culturals per entendre la ment de l'individu (Moreno, 2010).

En el context de les presons, la mort, en termes de Foucault (2002) no és només un exercici de poder que ve des del sistema penitenciari que "fa morir" al condemnat, sinó que prové també de baix, de la mateixa societat i de la competència pel domini que hi ha entre interns. Les condicions amb les quals viuen les persones internes, les protestes, els motins, pot acabar amb víctimes mortals. El càstig penitenciari és una forma de violència desmesurada i sense fronteres, una violència que acaba destrossant física i mentalment a les persones empresonades (Ariza; Tamayo, 2020). Sense oblidar les condicions infrahumanes que imposa el sistema, la reclusió esculpeix l'experiència penitenciària: les persones recluses passen gana, fred i malalties varies durant la condemna de les seves penes. Tots aquests infortunis els poden conduir a la mort o al desig de morir.

Durkheim explica el suïcidi com un acte a estudiar de forma sociològica. Tot i que el suïcidi és una decisió individual, no deixa de ser un fet social (Durkheim, 2004. [1897]). El sistema de creences, idees i valors sorgeixen de l'organització social, per això la societat no pot ser explicada a través de la consciència individual. Llavors, si el suïcidi és un fenomen social, les causes que la declaren s'han de trobar en els diferents tipus de societat. Durkheim distingeix tres classes de suïcidis segons les estructures socials: el suïcidi egoista, l'altruista i l'anòmic. El primer apareix quan la societat no està prou cohesionada o quan les normes socials donen molta autonomia i decisió als seus membres. Es fonamenta en la divisió de treball i la separació de consciència individual i la consciència col·lectiva. L'altruista és la forma oposada del suïcidi egoista, és quan la consciència col·lectiva s'imposa per sobre la individual. És més comú en les societats que Durkheim anomena primitives o en les societats estan cohesionades. S'executa l'acte perquè se senten amb l'obligació de fer-ho. Finalment, el suïcidi anòmic és aquell que succeeix per absència de normes, que regulin els àmbits col·lectius. Considera l'anomia com un mal crònic de la societat moderna, l'individu mai arriba a sentir-se realitzat, es troba en una carrera sense fi per aconseguir nous desitjos i no deixa de sentir-se frustrat per culpa d'aquest excés de llibertat. Durkheim veu a l'individu sotmès a les seves passions i desitjos, i això li impedeix ser feliç. Només amb la regulació social, la disciplina i l'educació moral podran alliberar a l'individu del malestar que es troba a les

societats anòmiques modernes. Per la seva banda, Foucault pensa que és la mort, i no la vida, l'acte regulador de les nostres pràctiques quotidianes.

Des de la perspectiva Foucaultiana, la teoria sobre el suïcidi de Durkheim és vista com una forma d'entendre la nova racionalitat política que governa la conducta dels individus. Foucault defensa el suïcidi com una manera innovadora de pensar la mort des d'una altra perspectiva. Qüestionant la imatge de suïcidi com una desgràcia, desesperança o infelicitat. En canvi, per Durkheim l'alta taxa de suïcidis dels últims segles és un clar indicador de la carència de normes i de la feblesa d'aquestes. Foucault s'allunya de la idea del suïcidi com quelcom que té a veure amb la manca de control, sinó que al·ludeix a la consolidació d'un nou model de poder social. Els dos autors estan d'acord amb què el suïcidi té a veure amb la falta de control social, encara que les causes les enfoquen de forma diferent.

Eliseu Carbonell (2007) també planteja el suïcidi com un fenomen social que es pot dividir segons el temps: en passat com un acte per pensar en el record, el fracàs o la soledat, o en el futur per la por a la llibertat, per ser una càrrega pels altres o alliberar-se d'un mateix. L'autor explica que el punt àlgid dels índex de suïcidi es produeix els dilluns i que va descendant al llarg de la setmana. Les crisis econòmiques potencien els suïcidis i les èpoques d'acumulació de misèria fa reduir la perspectiva de futur i indueix a les persones a llevar-se la vida. També es refereix al suïcidi com a resposta política davant de règims tirànics.

Des de les ciències mèdiques es relaciona el suïcidi amb la depressió per un tema neuronal, l'absència de melatonina, és a dir, no arriben prou estímuls lluminosos al cervell i es produeix la tristesa hivernal, per això les condicions lumíniques i climàtiques passen a ser transformades en ciència per explicar l'augment de suïcidis. Els estudis epidemiològics acaben confirmant la teoria sociològica de Durkheim de fa més d'un segle que referia a la regularitat rítmica de la data de suïcidis en funció dels ritmes d'intensitat de la vida social. Per altra banda, també es manifesta la relació directa entre la taxa de suïcidi i les condicions socioeconòmiques (Carbonell, 2007). Anthony Giddens (1965) argumenta en aquesta línia que el suïcidi acostuma a augmentar durant els períodes de canvi social ràpid, perquè es desestabilitza l'ordre social causant l'anomia. La falta de definició social provoca la crisi en la vida social.

1.3) Perfil amb risc suïcida a les presons

En termes d'estadística, Durkheim reconeix també una clara diferència entre sexes respecte al suïcidi, advertint que la taxa de dones que moren voluntàriament és molt menor que la masculina. Espanya és un dels països amb una de les taxes més elevades de suïcidi a la presó, té un 22,5% per sobre la mitjana. Es suïciden 12,83 homes de cada 100.000, i 4,22 de cada 100.000 dones. La diferència entre taxes és bastant gran, però és quelcom habitual a la majoria de països (Instituto Nacional d'Estadística, 2020).

A Catalunya, la mort per suïcidi dins de reixes és la principal causa de mort (IDESCAT, 2022). Cal afegir que abans de la pandèmia per Covid-19, a l'any 2019 hi van haver la meitat de suïcidis, que el 2020. Aquest és un factor que també cal tenir present pels anys posteriors a la pandèmia, ja que es van agreujar els problemes de salut mental.

Pel que fa als entorns penitenciaris, a la presó la taxa de suïcidi es dispara, és molt superior a la població general, quasi vint vegades més en homes dins la presó (OMS; IASP, 2007). La taxa de suïcidi augmenta en els reclusos que fa molt temps que són dins de presó (OMS; IASP, 2007). La vulnerabilitat psíquica, la inestabilitat emocional, la manca de control dels seus impulsos, les conductes autolesives, el consum de substàncies o les conductes inadaptades són algunes de les problemàtiques que els va consumint. En un ambient d'estrès i de sobrecàrrega emocional, els sentiments d'infelicitat, desànim, baixa autoestima i desesperança, afloren. Per això, el suïcidi és amb freqüència la causa més comuna de mort en el context penitenciar (OMS; IASP, 2007). Bénèzech i Rager (1987) també assenyalen el suïcidi en presó com una taxa més alta en homes, i ho relacionen amb el fet que ells són més agressius i violents que les dones i escullen mètodes més efectius per culminar el suïcidi.

Malgrat tenir coneixement de les causes que poden desencadenar un suïcidi, no sempre són fàcilment diagnosticables i acostumen a ser complexes. Hi ha certes persones més vulnerables als factors estressants. Les investigacions han identificat, a nivell mundial, alguns grups específics d'alt risc davant del suïcidi: homes joves (entre 15-49 anys), gent gran, població indígena, persones amb malalties mentals, persones que abusen de l'alcohol i de substàncies, persones amb previ intent de suïcidi i persones sota custòdia (OMS; IASP, 2007).

Els detinguts en espera de judici tenen una taxa d'intent suïcida aproximat a 7,5 vegades, i els presos sentenciats la taxa ronda les 6 vegades més elevada que els homes fora de presó. En les dones en espera de judici també augmenta la taxa de suïcidi, sent quatre vegades superior a les dones que viuen en llibertat. I els joves també són especialment vulnerables, són persones especialment dependents de les relacions i la sensació de separació i aïllament els pot conduir a l'acció suïcida (OMS; IASP, 2007). El risc que una persona es tregui la vida és més alt les primeres setmanes d'empresonament i sol passar quan la persona arrestada està sola (Marzano et al., 2016). Els perfils són mutables, poden canviar en el temps, saber identificar-los és de gran ajuda per poder actuar i prevenir situacions de risc.

Els suïcidis dins de presó solen esdevenir per penjament quan la víctima està sola a la cel·la, en moments que hi ha poca gent, com a les nits o els caps de setmana. Pel que fa als factors psicosocials, els més comuns en els reclusos suïcides són la manca de suport familiar i social, les conductes suïcides prèvies i els problemes emocionals o psiquiàtrics. El suïcidi ve a ser l'única forma de sortir d'una situació irremediable i desesperada (OMS; IASP, 2007).

Archel i Rauvant (1989) apunten que l'intent de suïcidi o les autolesions poden ser una forma de cridar l'atenció sobre la seva situació jurídica, també poden ser un intent d'accelerar o endarrerir una resolució, fins i tot provocar un trasllat. Els autors assenyalen que els intents de suïcidi i autolesions també poden ser una forma de trencar amb el passat, intentar oblidar les penes i la seva condició de pres. Per Bénèzech i Rager (1987) el xoc que viu la persona el primer cop quan és empresonada, trenca amb la vida tal com la coneixen i la forma habitual de relacionar-se, el temps canvia, augmenten els sentiments de soledat, la violació a la intimitat, l'absència de comunicació positiva i de les relacions sexuals, l'estrès psicològic i l'ansietat d'estar tancat, i tot això el fa propens als pensaments suïcides.

Baader et al. (2011) parla de prevenir el suïcidi evitant la desesperació i evitar que les idees suïcides del pres es converteixin en un acte. Detectar els factors de protecció serà la clau per donar eines a la persona davant del pensament suïcida i ajudar-lo a protegir-se o almenys

reduir el risc de concretar el suïcidi. Fets com evitar l'aïllament social, millorar les relacions familiars o modificant l'actitud davant la xarxa social existent.

La detecció del risc de suïcidi és difícil d'establir perquè té causes complexes, per millorar els sistemes de detecció s'ha fet ús de qüestionaris com l'escala d'ideació suïcida, l'escala suïcida (1979) i de desesperança de Beck (1974), o l'inventari de raons per viure (Reasons for living Inventory, RFL) formulat per Linehan i Chiles (1993).

La mort per suïcidi està estigmatitzada, i afecta les diferents estructures (familiar, religiosa, laboral) i supraestructures (econòmica, social, política, cultural, etc.) de la societat. Tant una estructura com l'altra condemnen actes que van en contra de l'ordre de Déu, per això alguns autors apunten la religiositat com un factor de protecció (Stack, 1992 citat a Baader et al, 2011). El suïcidi s'entén com un acte desviat de la norma social i, per tant, interfereix en la mort natural (Durkheim, 2004). La mateixa societat estableix una distància entre el suïcida i la resta de població. Malgrat establir programes de prevenció, les morts suïcidi continuen essent una causa de mort present dins de presó.

1.4) Factors de risc i factors de protecció respecte al suïcidi

A part d'identificar els perfils suïcides, també s'han establert uns factors que ajuden a detectar quines persones poden ser més propenses al suïcidi, i altres factors que ajuden a allunyar el pensament suïcida. S'anomenen factors de risc i de protecció, i segons la Guia de Práctica Clínica de Prevención y Tratamiento de la Conducta Suïcida (Ministerio de Sanidad, Política Social e Igualdad, 2012). D'acord amb experts com Illana i Thomas (2021), i Suárez (2012), es poden classificar de la següent manera:

FACTORS DE RISC	FACTORS DE PROTECCIÓ
<ul style="list-style-type: none"> - Presència de trastorns mentals - Intents previs de suïcidi - Desesperança - Presència d'ideació suïcida - Malaltia física, cronicitat, dolors o discapacitat - Història familiar de suïcidi - Presència d'esdeveniments vitals estressants - Factors socials i ambientals - Antecedents de suïcidi en l'entorn - Consum abusiu de drogues o alcohol - Caràcter impulsiu, agressiu o poc tolerant a la frustració - Víctimes de violència física, mental i sexual - Falta de recursos econòmics - Aïllament social - Sentiment de fracàs o indefensió 	<ul style="list-style-type: none"> - Habilitats de resolució de problemes - Confiança en un mateix - Habilitats socials - Flexibilitat cognitiva - Fills - Qualitat en el suport familiar i social - Nivell educatiu mitjà-alt - Integració social - Religió, espiritualitat, o valors positius - Adopció de valors culturals i tradicionals - Tractament integral de la malaltia física/mental - Salut física i mental - Caràcter positiu - Tenir aficions - Feina estable i digne - Rebre teràpia - Flexibilitat cognitiva

Font: *Guía de Práctica Clínica de Prevención y Tratamiento de la Conducta Suicida (2012)*. Ministerio de Sanidad, Política Social e Igualdad, pàgina 70, amb valors afegits de: Illana, I & Thomas, H. (2021)

En relació al suïcidi a la presó, els factors de risc varien, el projecte N'Viu (2021) els agrupa en els següents:

FACTORS DE RISC
- Pèrdua laboral
- Ingrés a la presó (persona penada/preventiva)
- Pèrdua d'un ésser estimat
- Problemes familiars
- Dificultats de comunicació
- Aïllament
- Problemes econòmics
- Problemes amb la justícia
- Denegació de permisos
- Llarga estada a presó
- Manca de suport familiar/social
- Comunicació d'un expedient d'expulsió al país d'origen
- Regressió de grau
- Involució toxicològica
- Recent comunicació de malaltia greu
- Diagnòstic de trastorn psiquiàtric
- Suïcidi recent d'algú de l'entorn
- Ruptura sentimental
- Sentir-se rebutjat pels altres
- Assetjament o humiliacions
- Retirada de fills per ingrés a presó
- Jove sense perspectives de futur

Font: "Evaluación de una intervención psicoeducativa para personas con conducta suicida en el medio penitenciario. Proyecto N'VIU." Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, Hospital Universitari de Vic, 2021

La vida a la presó pot esdevenir una situació d'enorme risc per a la salut i el benestar físic i mental de les persones privades de llibertat. No obstant, hi ha diversos factors que poden actuar com a elements de protecció per a aquestes persones. En termes generals, la presència de suports socials, l'accés a l'educació, la formació i les activitats recreatives, així com l'atenció mèdica adequada, poden actuar com a factors de protecció per a les persones carceràries. Per contra, els problemes jurídics, el maltractament, la discriminació i l'aïllament social poden actuar com a factors de risc, entre altres exemples que hem vist a les taules anteriors. En última instància, és important que els responsables de la gestió del sistema penitenciari prenguin mesures efectives per garantir les condicions de vida adequades per a les persones privades de llibertat i reduir al mínim els riscos per a la seva salut i benestar.

2) Metodologia, objectius i hipòtesis

2.1) Objectiu general:

Entendre els factors que afecten a la salut mental i que poden derivar en el suïcidi en persones que han estat sota règim penitenciari.

2.2) Objectius específics:

- Conèixer els factors de risc i de protecció davant de la conducta suïcida de la població empresonada i excarcerada entrevistada.
- Saber quin ha estat l'impacte de la presó i el sistema penitenciari en la vida de les persones que han estat sota règim penitenciari.
- Analitzar la percepció i la vivència del suïcidi dins l'àmbit penitenciari.

2.3) Hipòtesi

La presó pot tenir un impacte diferent en la vida de les persones empresonades, depenent de la seva trajectòria de vida i dels factors de risc i de protecció dels quals disposen.

2.4) Preguntes de recerca

<i>Pregunta de recerca</i>	<i>Metodologia</i>	<i>Instrument de recollida de dades</i>
Quins factors socials impulsen a les persones privades de llibertat a suïcidar-se?	Qualitativa	Entrevista amb les treballadores del centres penitenciaris i amb els interns i persones ex-carcelades Lectura de recursos i bibliografies
Quina història de vida tenen les persones que mostren conducta o pensament suïcida?	Qualitativa	Entrevistes amb les persones presidiàries i ex-carcelades
Per què sota unes mateixes circumstàncies algunes persones se suïciden i d'altres no?	Qualitativa	Elaboració de resultats amb les dues respostes de les preguntes anteriors
Quines creences culturals tenen les persones que pensen suïcidar-se?	Qualitativa	Entrevista a les professionals dels centres i als interns i persones ex-carcelades
Quins factors de risc i de protecció presenten les persones vulnerables al pensament suïcida?	Qualitativa	Lectura de recursos i bibliografies. Extracció de resultats de les entrevistes

2.5) Justificació i procés metodològic

El fet d'escollir l'entorn penitenciari com a camp d'observació no és quelcom nou dins de l'àmbit de les ciències socials, en el cas de la investigació que es presenta, s'ha intentat anar més enllà, vinculant-ho amb el tema del benestar dels presos des de la perspectiva del risc de suïcidi i des de la presa en consideració de la presó com a institució, des d'una mirada antropològica que intenta aportar una forma diferent d'entrar en el camp.

Les dificultats sorgides no han estat poques, la presó, com a lloc d'observació etnogràfica ha estat i encara és un lloc de difícil accés. Poder accedir als testimonis de les persones que es troben sota el règim penitenciari ha estat bloquejat per part de totes les institucions amb les quals vaig intentar vincular la recerca. Com exposa Goffman (2001) a "*Internados: Ensayos sobre la situación social de los enfermos mentales*" les presons totalitzen la vida de la persona i gestionen els seus temps, l'espai que utilitzen i limiten molt la forma d'accedir a l'observació etnogràfica.

Degudes les dificultats esmentades per accedir als informants, vaig contemplar la possibilitat d'enviar uns formularis. No obstant, la consideració que no podria estar present en el moment que els omplissin i poder donar les indicacions i la informació sobre el projecte, ens va fer descartar aquesta idea i substituir-la per les entrevistes semiestructurades.

Després de moure fils i de trobar-me amb vàries portes tancades, quan l'educadora de Càritas em va comentar que els interns estaven disposats a parlar amb mi, ho vaig viure amb emoció i alhora amb neguit perquè arribava el moment de posar les entrevistes en marxa. Em preguntava per què els hi deuria resultar interessant explicar-me la seva història de vida i quin benefici en podrien obtenir ells. Si seria per un gest altruista per tal que jo pogués desenvolupar el meu treball, si potser ho veien com una forma d'aconterar les educadores, o potser com una col·laboració per tal de fer sortir a la llum les experiències que es viuen dins de presó, a tall de rebel·lia contra el sistema. El fet que se'ls plantegés la participació a la recerca podria generar cert malestar dins del col·lectiu que encara està sota règim penitenciari, perquè el fet d'acceptar podria ser vist com una obligació de participar en una entrevista per por a veure afectat el seu procés dins de presó. A mi m'hauria dolgut que haguessin acceptat només per complaure les educadores i per la por a allò què pogués passar en cas de negar-s'hi. Per sort, tots van acceptar de bon grat i la seva actitud, com dic, va ser molt oberta i col·laboradora.

Es podria evitar aquest possible mal-entès sent l'investigador/a (en aquest cas jo mateixa) qui contactés i expliqués directament el projecte als interns, però degudes les dificultats que van posar les institucions penitenciàries, la presentació del projecte es va haver de fer a través d'educadores que actualment treballen amb ells. Per aquest motiu, abans d'entrevistar-los vaig tenir present que havia d'explicar bé el consentiment informant, perquè no relacionessin ni vincuessin la seva condemna amb la participació en aquesta investigació.

Van sorgir algunes inquietuds abans de començar la investigació, per exemple, em preguntava com entendre l'altra persona que està sota violència estructural o institucional. O com podria relacionar-me amb ells quan estem en posicions de poder tan asimètriques. Vaig fer una valoració de tots els dubtes i qüestions que em plantejava com a part del treball de camp, ja que totes aquestes inquietuds formen part del creixement professional.

Quan vaig dissenyar la investigació en l'entorn penitenciari, vaig procurar trobar la vinculació entre els objectius i les hipòtesis plantejades i els temes a tractar a les entrevistes, enquadrant-ho de tal manera que poguéssim parlar del moment en què han estat, o encara estan privats de llibertat. És imprescindible tenir en compte el fet que resideixen en un espai condicionat, en el moment d'estudiar les respostes obtingudes, ja que les dinàmiques i els pensaments que tenen les persones entre reixes tenen molt a veure amb els efectes nocius de l'empresonament. Segons Bénèzch i Rager (1987) els efectes de l'empresonament en els interns que van a presó per primera vegada, són els següents: ruptura amb el medi habitual i les relacions afectives, distorsió del temps, sensació de soledat, violació de la intimitat, aïllament afectiu, absència de comunicació positiva, absència de relacions sexuals, estrés, tensió psicològica, ansietat per l'estat de la seva condemna i tensió pel sentiment d'estar empresonat.

La tipologia de centre institucional escollit per desenvolupar el treball és un punt clau, ja que la presó amb tancament total no funciona igual en una presó que funciona com a unitat de mares, que en un hospital psiquiàtric o en un centre obert. Cada una d'aquestes institucions tenen unes característiques d'aïllament molt diferents. De nou, davant la impossibilitat de triar un centre, la recerca s'ajusta a allò que va ser possible, treballar amb persones que estan en centres oberts i amb persones que ja estan en llibertat (condicional i definitiva). Les característiques de l'entorn són un factor clau en l'estudi del comportament humà i la forma de relacionar-se amb l'entorn. Com que l'antropologia és una ciència flexible, capaç d'incorporar els canvis i els imprevistos, vaig decidir tirar endavant la proposta d'entrevistar a persones que estiguessin sota diferents règims penitenciaris i espais.

Tal com expressen Viedma, Del Val i Callejo (2018), els centres oberts són els que reuneixen les millors condicions per entrevistar persones perquè els interns tenen una situació de dins-fora, on encara estan sota el règim penitenciari, però ens podem trobar amb ells fora de la institució penitenciària. Vaig començar per contactar amb l'educadora de Càritas, la qual gestiona el pas entre la presó i la llibertat, i coordinar-nos amb els horaris per poder trobar-me amb ells. Aquesta situació de "dins-fora" ha estat poc estudiada i considero que és un moment clau pel futur de la persona interna.

Un cop vaig tenir les dades, vaig començar a classificar les respostes per blocs (criteris penals, familiars, integradors, etc.) Els del centre obert eren persones amb tercer grau. Els que estan en primer grau encara estan en règim tancat, aïllats i és on m'he trobat dificultats d'accés. A la meva mostra volia afegir algun testimoni femení, però tenint present que de tot el percentatge d'empresonaments per centre només entre el 8 i el 10% (Viedma, Del Val i Callejo, 2018) són el mòdul de dones, em va ser molt difícil aconseguir el contacte d'una d'elles per entrevistar-la.

El procés de recerca es pot dividir en tres fases diferents:

1- Introducció al Camp: en aquesta primera fase s'ha dut a terme la recerca de bibliografia i d'articles rellevants i la seva lectura. També la redacció de la metodologia, el marc teòric i legal, i l'elaboració de la base de dades. Aquesta part es va desenvolupar els primers mesos, d'octubre a gener.

2- El treball de Camp: es va posar en marxa les entrevistes amb les professionals, establint el contacte a través d'ells per arribar als interns i empresidaris, per finalment entrevistar als

interns i expresidiaris. Un cop obtingudes les dades es farà la posterior transcripció. Aquesta part es va desenvolupar entre febrer i abril.

3- Anàlisi i resultats: Moment per transcriure les entrevistes, classificar la informació recollida i procedir a l'anàlisi de les dades recollides. També es fa la fase de redactar els resultats i les conclusions, treballar el Power Point de presentació i l'exposició oral final. Ha estat l'última part del treball i ha tingut lloc els mesos d'abril, maig i juny.

2.6) Unitats d'observació

Les unitats d'observació han estat persones que encara estan sota règim penitenciari, persones que ja han estat excarcerades i professionals del sistema penitenciari català. L'estudi s'ha dut a terme amb homes, majors d'edat, amb el coneixement de l'idioma català o castellà suficient com per poder mantenir una entrevista semiestructurada. Els presos que han accedit a l'entrevista estan complint la condemna en el Centre Penitenciari Puig de les Basses (a Partir d'ara CPPB) i al Centre Obert de Girona (a partir d'ara COGI). Les persones entrevistades que ja estan en llibertat definitiva o condicional s'han seleccionat amb el criteri que haguessin estat reclosos almenys en una presó catalana.

Les persones entrevistades són homes, d'edats compreses entre els 32 anys i els 60 anys, amb condemes molt diverses, des d'una que ha de complir 8 mesos i ha estat la seva primera vegada que entrava a presó, fins altres que són reincidents i han complert més de 10 anys en el sistema penitenciari. De les cinc persones entrevistades, 3 han estat reincidents, fent el primer ingrés a presó de molt joves, i els altres 2 només han fet un ingrés. Els motius de delinqüència també són diversos: un cas de violència de gènere, un de delicte grupal, d'una banda skin neo-nazi, un per temptativa d'atracament i dos per tràfic de drogues. Pel que fa a nacionalitat, hi ha un italià, dos que tenen doble nacionalitat; francesa i espanyola, i dos més que són espanyols.

Donades les dificultats trobades per arribar a les persones entrevistades, no s'ha pogut escollir uns perfils concrets, sinó que s'ha entrevistat a aquells a qui s'ha pogut tenir accés. La primera intenció fou entrevistar homes majors d'edat, de qualsevol nacionalitat, que hagin estat interns a les presons catalanes i hagin tingut algun episodi de pensament suïcida durant la seva estada a la presó. Com a resultat de les dificultats per accedir a aquests perfils més concrets, es va obrir la mostra a aquells presos majors d'edat que dominessin mínimament l'idioma i estiguessin interessats a explicar la seva història de vida. Han quedat fora de la mostra aquells interns amb inestabilitat emocional als quals la temàtica del suïcidi pogués alterar. També n'han quedat excloses les persones menors d'edat i les que no tenien les habilitats adients per mantenir una conversa en català o castellà.

Pel que fa a les persones professionals escollides per les entrevistes són aquells que hi han accedit voluntàriament i que estan en contacte amb interns o que en els últims anys han estat treballant a la presó. Són homes i dones majors de divuit anys, de nacionalitat indiferent, amb titulació universitària i un mínim de dos anys d'experiència en el sector penitenciari. Una és una educadora social que treballa en el Projecte Conviu de Càrites, el qual fomenta la integració social de les persones que estan sota règim penitenciari, en segon i tercer grau de

condemna i algun cas particular de llibertat definitiva. L'altre és un home que va treballar com a docent en el CPPB, de Figueres.

Segons Viedma, Del Val i Callejo (2018) la població penitenciària és majoritàriament masculina, només al voltant d'un 7% és femenina. El nivell educatiu de la població reclusa és baix, un 7% es declara analfabet quan entren, un 25% no van acabar els estudis primaris, un 35% van acabar primària, el 20,7 tenen la primera etapa de secundària, un 11,2% va obtenir el que vindria a ser el graduat d'ESO i només un 3,2% tenen estudis universitaris. En el cas de les persones entrevistades, de 5 homes, un té un grau universitari, un té estudis fins a batxillerat, un és analfabet i els altres 2 no van especificar els estudis, però tots dos van deixar d'estudiar per dedicar-se a treballar i tenir un ofici.

De les 5 persones amb les quals m'he pogut entrevistar, 3 encara estan complint condemna i he tingut accés a ells gràcies a l'ajuda de les educadores de Càritas Girona, que treballen en el programa Conviu. Els perfils del Conviu són persones que no tenen xarxa, ni recursos econòmics i que, per aquest motiu, se'ls hi proposa un habitatge amb un seguiment de les educadores per poder gaudir dels permisos que els hi pertoqui (segon grau, tercer grau o llibertat definitiva). La relació entre la pobresa i la delinqüència estava en el meu punt de mira. Entendre la influència del nivell econòmic i cultural és, per mi, un factor important a tenir present davant de la vida que porta cada persona.

Dels 5 individus, 4 tenien feina abans de cometre el crim, i tots han tingut una vida amb suficients recursos econòmics. No n'hi ha cap que al·legui a mancances econòmiques familiars en el moment abans d'entrar a presó, ni durant el període d'infantesa i joventut mentre vivien amb els pares. En les dues taules següents s'esquematitzen algunes dades de forma més visual sobre les persones entrevistades:

Pseudònim	Modalitat de reclusió	Data de l'entrevista
Eloy	Pres en el CPPB	14/03/2023
Marc	Pres en el CPPB	15/03/2023
Josep	Pres en llibertat Condicional	21/02/2023
Miquel	Pres en el COGI	16/03/2023
Sergi	En llibertat definitiva	12/02/2023

Pseudònim	Experiència laboral en el sistema penitenciari	Data de l'entrevista
Clara	Educadora social a Càritas	15/02/2023
Pau	Docent en el CPPB	21/02/2023

Perfils de les persones entrevistades:

Per concretar la cita per fer les entrevistes amb les persones voluntàries, vaig contactar-hi de diferents formes. Amb els dos que ja estan fora de presó, hi vaig contactar a través de contactes personals. Vaig donar veus a la gent del meu entorn del treball que estava fent i entre uns i altres vaig poder arribar a dues persones que han viscut l'empresonament. Les circumstàncies de les institucions penitenciàries, que m'han dificultat l'accés a qualsevol

intern, em va fer canviar la perspectiva i acceptar a totes les persones que estiguessin interessades a explicar-me la seva història de vida. Com he explicat anteriorment, els altres tres homes m'arriben gràcies a una educadora de Càritas que fa aquest pont entre jo i ells.

Les persones entrevistades:

Marc¹, és un home de 49 anys, espanyol, que ja va complir condemna del 2001 al 2014 per un delictes relacionat amb el tràfic de drogues i problemes amb l'autoritat. Actualment està en el Centre Obert de Girona complint una segona condemna de la qual li falten dos anys i poc. És un home separat que té fills i nets, tots repartits per la província de Girona, amb els quals té contacte freqüent. Abans de la primera entrada a presó (amb 21 anys) tenia feina i una vida amb molts privilegis, com diu ell, tenia molts cotxes de luxe i un xalet a la zona alta de la Costa Brava. Exposa haver tingut un comportament exemplar dins de la presó i haver treballat de valent en el Centre d'Iniciatives per la Reinserció (d'ara en endavant el CIRE). Expressa que està enfadat amb la institució i els seus treballadors, culpa a les educadores dels problemes que ha tingut, i culpa als funcionaris dels suïcidis que hi ha dins la presó. Sobre el funcionament intern de la presó argumenta que hi ha rivalitat entre mòduls i afirma que hi ha una jerarquia interna entre els presos. Per altra banda, afirma que dins la presó hi ha accés a la droga i que el mateix sistema potència la dependència dels interns als fàrmacs. Finalment, no demostra tenir por a sortir de la presó, té clar que es pot reinserir, gràcies a la xarxa familiar i, malgrat que és conscient que s'ha quedat endarrerit en alguns aspectes, com en el tecnològic, aquesta situació no li crea angoixa o inseguretat.

Eloy és el pseudònim d'un home de nacionalitat francesa, malgrat que ha viscut tota la vida a Espanya. Havia estat prèviament a altres presons a Espanya i Portugal. A Villanubla (Valladolid) va estar cinc anys, el 2003, i a Portugal només tres mesos. El primer cop que va entrar a presó tenia 31 anys i ara en té 49. Va entrar per tràfic de drogues amb una banda, li tocava complir nou anys, però va aconseguir que fossin cinc. Després comenta una segona entrada a Villanubla per complir quatre anys més, però no explica el motiu. Es mostra en desacord amb el sistema rehabilitador del CPPB, el troba feble i massa complaent. De l'últim delictes, explica que estava fugat i que després de valorar què li sortia més a compte, va acceptar els set anys que li tocaven de presó per delictes d'atemptat contra l'autoritat. Però explica que li queda una condemna reduïda de dos anys i un mes. De professió mecànic, tenia feina abans d'entrar i se sent segur que en pot tenir un cop surti. Es va casar de jove i es va separar, d'aquest matrimoni no hi ha fills. Exposa les diferències en la gestió de les presons espanyoles i catalanes i tampoc es mostra d'acord amb la realització de cursos rehabilitadors. Argumenta que els problemes dins de presó venen per les drogues i que el secret per estar bé a dins és anar al seu aire. No ha tingut problemes amb els funcionaris, però els fa responsables de l'entrada de droga dins de presó. Del CIRE exposa que són uns explotadors i que per obtenir el que li pertoca s'ha de lluitar molt.

En **Sergi** ha complert dues vegades penes de presó, de jove va estar-hi des dels 19 anys fins als 30 anys, a Càceres, i després de gran va entrar en el CPPB per temptativa d'atracament a un banc. Actualment està en llibertat definitiva. Argumenta la diferència entre les presons d'abans i les actuals i sobretot la violació de drets humans que hi havia en el sistema penitenciari de fa uns anys. Com els altres, opina que el sistema no està preparat per rehabilitar-los i que si volen tirar endavant depèn molt de la seva filosofia personal. Va estudiar

¹ Tots els noms dels informants han estat substituïts per pseudònims per garantir el seu anonimats

batxillerat abans d'entrar i va fer un intent d'estudiar un grau dins de presó, però es va trobar amb el problema del sistema d'aquells anys i no va poder seguir. Sobre la feina dins de presó també afirma que el CIRE és una màfia. Va tenir el suport familiar, però després a la segona entrada a presó la situació va canviar. Explica detalladament molts conflictes generats per la droga i afirma que dins de presó hi ha un alt moviment d'aquesta. Se sent indignat amb la forma de categoritzar els delinqüents i culpabilitza molt més els violadors que els lladres. Li frustra la diferència de condemnes entre uns i altres, essent els primers els que surten més beneficiats. Veu la presó com un sistema gestionat amb molts interessos polítics i econòmics i no tant com un sistema rehabilitador.

En **Josep** és un jove de 32 anys, espanyol, que va entrar a presó molt jove per un delictes grupal de temptativa d'assassinat, lesions i incendi. Va estar 3 anys a la Model, 3 anys al Puig de les Basses i després al Centre Obert de Girona. Ara està en llibertat condicional. Des del principi va tenir el suport de la família i exposa que va ser dins de presó que va trobar la forma de centrar-se i lluitar pels objectius que volia a la vida. Abans de ser empresonat no havia generat mai cap conflicte, i econòmicament estava ben posicionat. Va adoptar un paper de "gurú" i aquesta etiqueta el va ajudar a no entrar en problemes i seguir el seu camí. També comenta que la droga està a l'ordre del dia dins dels centres i com el sistema aprofita els medicaments per controlar els interns. En haver estat força temps dins de presó comenta diversos casos de suïcidi i autolesions d'altres companys. Ell mateix reconeix ser un pres "atípic" perquè li faltaven hores al dia per estudiar, i perquè no estava tot el dia fent voltes al pati queixant-se i pensant com tornar a delinquir. Tot i reconèixer que el CIRE és una màfia, comenta que no va arribar a treballar mai, perquè no ho necessitava. Per ell la clau per tirar endavant era estar ocupat i tenir clar on volia arribar. Sabia que en sortir tindria el recolzament familiar i tornaria a casa. Va estudiar un Grau universitari dins de presó i en sortir va trobar feina en un Institut.

En **Miquel** va entrar a presó per primera vegada amb edat avançada, amb 53 anys, per un delictes de violència de gènere del qual no se sent responsable. Culpa a la dona de ser molt gelosa i portar-lo mentalment a l'extrem. És un home italià que té la seva xarxa familiar al seu país d'origen. Malgrat que no els té a prop, accepta la seva situació lluny de la família. Li queda una pena curta per complir, d'uns 8 mesos. En ser la seva primera experiència a presó, no comparteix gaires anècdotes o incidents viscuts al centre, a diferència d'altres entrevistats. Explica que la presó l'està canviant, creu que l'ha debilitat i que potència la seva part negativa. Abans d'entrar a presó tenia feina, però no ha treballat a la presó perquè va passar poc temps en règim tancat. Ara és en règim obert al Centre Obert de Girona. Sobre el suïcidi no està al cas de cap persona que ho hagi intentat. Veu la presó com un negoci "dels de dalt" i exposa les dificultats de reinserció amb què es trobarà en sortir.

Pel que fa a les persones professionals, tenim a la Clara i en Pau.

La Clara és una dona de 37 anys, nascuda a Girona, i ciutat en la qual encara resideix. Treballa com a educadora social a Càritas i té un llarg recorregut com a educadora social, havent passat forces anys treballant en pisos tutelats. En el Projecte Conviu ja hi porta aproximadament uns tres anys i se sent realitzada amb la feina que fa. Treballa amb una parella educativa amb la qual cobreixen diferents torns i ara recentment han afegit la figura de l'integrador social. La Clara exposa en l'entrevista tots els procediments que fan abans no accepten una persona en el pis, i després passa a comentar com es desenvolupen les persones en el Projecte Conviu. Comparteix informació molt rellevant sobre temes que els

interns també exposen, però des d'un punt de vista diferent, sobretot pel que fa al funcionament de la presó i el sistema rehabilitador.

En Pau és un home de 41 anys, al qual he tingut accés a través d'una amistat. Quan li vaig exposar la idea del projecte de seguida es va involucrar i va moure fils amb els seus contactes per facilitar-me entrevistes. Va ser professor en el CPPB, van obrir-lo el 2015 i ell va entrar-hi. El setembre d'aquell mateix curs va conèixer en Josep, amb qui des de llavors manté amistat. De fet, fou ell qui em facilita l'accés a l'entrevista amb aquest últim. En Pau exposa que per la seva figura de professor, els interns el van tenir molt ben valorat. El fet de sortir dels mòduls per anar a classe és una manera que tenen d'airejar-se i que sobre ell no requereix cap responsabilitat relacionada amb els tràmits que tenen per fer els interns, com si els hi toca fer a les educadores o les treballadores socials.

2.7) Tècniques de recollida de dades

2.7.1) Les entrevistes

A través del contacte de les professionals que treballen amb els interns, se'ls hi fa arribar la petició d'entrevista. Una vegada accepten i la investigadora es reuneix amb ells, de forma individual, se'ls hi entrega un document informatiu (veure els annexes) sobre l'objectiu de la recerca i un full per omplir per part de cada participant on accepta contribuir a la investigació de manera voluntària i a on se li explica el tractament que es farà de les seves dades (veure l'annex).

Les preguntes que es plantegen a les entrevistes amb els interns o persones excarcerades, tenen a veure amb la història de vida de la persona privada de llibertat. Les primeres preguntes, per traçar el marc són més concretes i tancades, després s'ofereixen preguntes més obertes per tal que la persona entrevistada pugui esplaïar-se lliurement. S'ha tractat de desenvolupar les entrevistes de forma espontània i anar evolucionant segons la conversa, sense cenyir-se a una bateria concreta de preguntes, tot i això, sempre s'ha considerat l'elecció de preguntes per tal de formular-les de forma que fossin senzilles i comprensibles. Algunes preguntes són escollides de formularis ja existents i que s'empren per obtenir dades qualitatives, són l'exemple de l'escala d'ansietat de Hamilton (1959), *The 12-Item General Health Questionnaire* (GHQ-12) (Goldberg, 1972) i l'escala de Norris (1990).

Pel que fa a les preguntes d'entrevista cap a les treballadores o extreballadores de centres penitenciaris, segueixen una mateixa línia, on primer es pregunta per temes més concrets i després es dona peu a què expliquin la seva experiència. També s'elabora un guió base flexible i adaptable al ritme i interès de la conversa.

Les entrevistes realitzades s'han fet en una sola sessió, no hi ha pogut haver una immersió de la investigadora en el camp de treball, practicant la convivència o l'observació participant. Ateses les dificultats d'accedir als entorns penitenciaris, no s'ha pogut treballar des de la metodologia del treball de camp, amb el que implica l'observació.

Guió d'entrevista a les persones que estan o han estat sota règim penitenciari:

- Explicació del projecte

- Entrega i explicació del document informant i el consentiment de dades
- Preguntes personals: nom, edat, nacionalitat, nucli familiar, estudis, residència abans d'entrar a presó
- Preguntes relacionades amb la presó: edat del primer ingrés, situació familiar en el primer ingrés, situació econòmica en el primer ingrés, altres ingressos a presó, diferències entre presons en cas que hagi estat en més d'una, relació amb els altres interns, relació amb els funcionaris, funcionament de la presó com a institució, la feina dins de presó, els cursos formatius dins de presó, les drogues dins de presó, el contacte amb l'exterior, els permisos i les trucades, les visites, el suïcidi i les autolesions dins de presó, baralles dins de presó, estat anímic, canvi de vida i pèrdua de control de la pròpia autonomia.
- Preguntes personals: la manera que ha trobat per tirar endavant, creences religioses, com projecte la reinserció, pors i dubtes que ha tingut, què s'espera o s'esperava en sortir de la presó, recursos d'ajuda a la reinserció un cop fora, retrobament amb la família, recerca de feina i habitatge, com era la seva vida abans d'entrar, com valora el pas per la presó, quines coses han canviat, què creu que l'ha conduït a aquesta situació, plantejament de la reincidència.
- Altres temes que sorgeixin arran de les preguntes plantejades.
- Altres temes que puguin treure ells mateixos.
- Agraïment del seu temps i la seva col·laboració, recordatori de com gestionaré les dades, i comiat.

Guió d'entrevista pels professionals del sistema penitenciari que es relacionen o s'han relacionat amb els interns:

- Explicació del projecte
- Entrega i explicació del document informant i el consentiment de dades.
- Dades personals: nom, edat, residència, nacionalitat, estudis.
- Dades professionals: interès pel col·lectiu penitenciari, temps que porta treballant, perfil del pres amb el qual treballa Càritas, diferències que percep entre gèneres, nombre de persones que atenen a l'any, metodologia de selecció del pres que accepten al pis, diferències amb els presos amb problemes de salut mental, diferències de perfils segons la tipologia de delictes, indicis de casos suïcides, quan els veuen més vulnerables en el transcurs de la condemna, protocol en cas de detecció d'un cas amb pensaments suïcides, necessitats que perceben en els interns, sobre la reinserció un cop estan fora, sobre el plat de treball que fan mentre estan amb segon i tercer grau, actitud i motivació dels interns, estats d'ànim dels interns, si té coneixença de tallers o formacions que es faci en prevenció de suïcidi a la presó, si té coneixement de formació del personal funcionari envers la prevenció de suïcidi, sobre el CIRE, opinió personal sobre la xarxa personal dels presos i sobre el nivell socioeconòmic.
- Altres temes que sorgeixin arrel de les preguntes plantejades.
- Altres temes que puguin treure ells/elles.
- Agraïment del seu temps i la seva col·laboració, recordatori de com gestionaré les dades, i comiat.

2.7.2) Recollida de dades secundàries

Les entrevistes i l'extracció de dades s'ha dut a terme des de la metodologia qualitativa. La recerca s'ha desenvolupat des de la producció de coneixement amb base empírica acceptat per les ciències socials. He desenvolupat les preguntes i les entrevistes des del més profund respecte cap a les persones amb les quals m'he relacionat i mantenint un comportament ètic i responsable. El mètode qualitatiu ajuda a entendre el sentit del discurs dels interns i de les persones excarcelades.

La perspectiva etnogràfica produeix monografies analítiques però descriptives de la vida de les persones, un nivell al qual només es pot accedir aplicant l'observació participant i l'escolta activa.

Per a desenvolupar la part teòrica de la recerca, relacionada amb suïcidi en el context penitenciari s'ha realitzat una revisió bibliogràfica per analitzar, comparar i relacionar els diferents articles i fonts d'informació. Les bases de dades explorades que s'han fet servir són les següents: Google Scholar, Scielo, Dialnet, Medline, i el servei de biblioteques de la Generalitat de Catalunya.

També foren consultades altres pàgines web d'interès, com és el cas de *l'Institut Nacional d'Estadística*, *l'Observatorio del Suicidio en Espanya*, *l'Organización Mundial de la Salud* i *el Ministerio de Sanidad*.

A nivell legal s'ha consultat els articles relacionats amb el suïcidi i la presó en la constitució espanyola, el *Boletín Oficial del Estado*, el *Código Penitenciario*, i la *Ley General Penitenciaria*.

En últim lloc, s'ha consultat el projecte N'VIU, que és un programa d'intervenció grupal psicoeducativa que es basa en un model d'afrontament i adquisició d'habilitats, elaborat en resposta a la demanda dels professionals del Centre Penitenciari Quatre Camins quan es va identificar que a les persones amb risc suïcida se les podria ajudar d'una altra manera. Aquesta demanda va ser recollida per la Subdirecció General de Programes de Rehabilitació i Sanitat, i així es va elaborar la primera edició.

2.8) Aspectes ètics

Durant la fase de la recollida de dades s'ha tingut en compte diverses consideracions ètiques. Per tal que les entrevistes siguin comprensibles per tots els participants, es van emprar una comunicació amb un vocabulari entenedor. També s'ha redactat amb un llenguatge senzill el full informatiu i de consentiment informant.

En tot moment es busca garantir la confidencialitat i anonimat de les dades obtingudes, d'acord amb les lleis estatals vigents (Llei orgànica 3/2018, de 5 de desembre, de protecció de dades de caràcter personal (LOPD), i també en la fase de presentació o publicació que deriven de l'estudi. S'ha demanat a les persones de nexa entre la investigadora i els participants que s'asseguessin que la finalitat del treball era que comprenien i que entenien completament el tractament que es faria de les dades proporcionades pels interns. L'objectiu

era respectar el dret i la dignitat dels participants i informar correctament sobre els propòsits de la investigació. També s'ofereix la possibilitat d'abandonar l'entrevista en qualsevol moment.

Es té present que dins de presó el col·lectiu dominant són persones amb un grau de formació molt baix i amb experiències laborals per sota de la mitjana global (Illana, Thomas, 2021). Per això, es treballa des de la senzillesa de les preguntes i s'ofereix suport per tal que se sentin còmodes per comunicar-se amb el vocabulari que els transmeti més seguretat.

Plantejo els aspectes ètics a tenir en compte en el desenvolupament del treball amb un col·lectiu vulnerabilitzat, com és el cas de les persones presidiàries i ex-presidiàries. Abans de les entrevistes van llegir i signar el consentiment informant i, vaig explicar la recerca de manera entenedora. La complexitat d'entrevistar a persones sota règim penitenciari em va fer dubtar si estava prenent l'actitud correcta a l'hora de relacionar-me amb els informants. Considero que per fer un estudi en profunditat necessitaria una mica més de temps per realitzar més entrevistes a cada persona i que la relació amb les persones participants en la recerca anés més enllà de trobar-nos per fer una sola entrevista.

Viedma, Del Val i Callejo (2018) afirmen que l'investigador/a ha d'assegurar-se de no afectar negativament el benestar de la persona entrevistada, així que em plantejo si la meua investigació pot beneficiar la situació de les persones participants. La meua recerca busca treure a la llum una problemàtica existent invisibilitzada. Després de dur a terme les entrevistes crec que l'objectiu de la recerca ha estat ben transmès, perquè les persones que s'han prestat a ser entrevistades han estat molt receptives a rebre preguntes de tot caire i respondre-les per tal que les seves situacions poguessin ser tingudes en compte en la recerca.

3) Contextualització

3.1) La incidència de suïcidi a Catalunya i a Espanya

Segons les estadístiques obtingudes per l'INE, l'any 2021 van morir per suïcidi 4.003 persones a Espanya, el que ve a ser una mitjana d'onze persones al dia, de les quals el 75% (2982) eren homes i el 25% (1021) dones. Amb aquestes xifres, el 2021 es converteix amb l'any en què Espanya té més suïcidis des del 1906 que es registren les dades (Observatorio de suicidio en España, 2021). Això fa que a Espanya el suïcidi sigui la primera causa de mort per motius externs (accidents, caigudes, agressions, suïcidis i homicidis).

A la mort per suïcidi se li ha d'afegir els intents i la ideació suïcida. Segons les dades de l'Organització Mundial de la Salut (OMS), hi ha vint intents per cada suïcidi. Això vol dir que en un any, podrien produir-se uns 80.000 intents suïcides a Espanya (OMS, 2007).

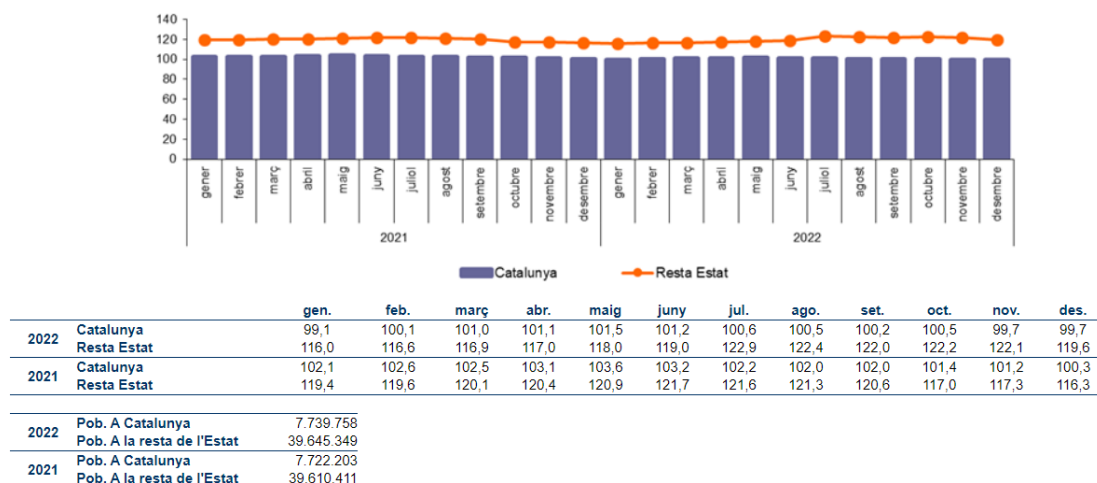
Referent al suïcidi a presó, Espanya se situa entre els països amb major taxa de suïcidis de persones que estaven rere les reixes, amb un 22,5% per sobre de la mitjana europea. De les dades que s'han obtingut durant el 2020, hi va haver 62 persones que es van suïcidar mentre estaven en règim penitenciari, 14 de les quals estaven en presó provisional esperant la resolució de la condemna. El 2019 va haver-hi 49 persones privades de llibertat que es van suïcidar. I el 2018 a Espanya van morir un total de 33 persones per suïcidi a la presó de les quals 9 foren en presons catalanes (IDESCAT, 2018).

El 2017 a Catalunya la taxa de suïcidi d'interns fou de 57,7 per cada 100.000 interns, molt superior a la taxa de la població general. El 2019 s'implanta en els centres Penitenciaris de Catalunya el Programa marc en prevenció de suïcidis, el qual fou revisat i actualitzat un any després. Durant el 2020, en plena pandèmia, es van donar unes xifres rècord de suïcidi dins la presó, van ser onze persones que van decidir llevar-se la vida. Del 2015 al 2020 la mitjana de suïcidi a Catalunya, rondava les 7 persones. Actualment, segons l'informe de SPACE I (*Council of Europe Annual Penal Statistics*), elaborat el 2019 pel Consell d'Europa, les presons catalanes superen en 20 punts a les presons gestionades per l'Estat, que si ho revisem en xifres, a les presons catalanes se suïciden 8 interns per cada 10.000, i a la resta d'Estat ho fan poc més de 4 persones (Tamarit, 2016).

El 2014 es va posar en marxa un protocol de prevenció de suïcidi a nivell estatal. Des de llavors, es conta amb un programa d'actuació a les presons per detectar el risc suïcida en els interns i així evitar que es converteixin en suïcides. Des del Ministeri de Salut, també s'ha implementat altres recursos per abordar aquest problema social, des de la creació de grups de treballs, fins a la difusió i comunicació de la problemàtica que fins ara s'intentava evitar pel fet de ser un tema tabú. També s'ha elaborat materials per tal que la societat tingui accés al coneixement del suïcidi, però des d'un enfocament professional, allunyant el sensacionalisme, vigilant el llenguatge emprat, aportant dades fiables i desmentint mites i falses creences sobre el suïcidi (Ministerio de Sanidad, 2020). A Catalunya hi havia un Programa de prevenció i intervenció de conductes autolesives greus des de l'any 1991, el qual es va revisar vint-i-set anys després per adoptar-lo a les darreres actualitzacions en l'abordatge d'aquest fenomen (Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya; Hospital Universitari de Vic, 2021).

Per altra banda, s'ha habilitat un telèfon a escala estatal per atendre a les persones amb ideació suïcida, és el 024 i forma part del pla de prevenció de salut mental 2022-2024 aprovat pel Consell Interterritorial del Sistema Nacional de Salut, l'11 de maig del 2022.

Si ho posem en xifres, aquesta seria la taula comparativa entre Catalunya i la resta d'Estat, de la taxa de la població presidiària per cada 100.000 habitants.

Font: Departament de Justícia, Drets i Memòria de la Generalitat de Catalunya (2022)

L'evolució entre les xifres catalanes i espanyoles van en paral·lel. Algunes causes de l'increment de persones que ingressen a presó venen donades per l'aprovació del Codi Penal de 1995, en què s'augmenten les penes de diversos delictes, com el tràfic de drogues i robatoris. Amb aquestes mesures, el temps de permanència a la presó passa de 13 mesos l'any 2000 a 19,3 mesos l'any 2010 (Tamarit, 2007). Això és dona de manera similar a les presons catalanes, on l'enduriment punitiu es va implementar per igual. Hi ha altres factors que fan augmentar el nombre de persones a les presons, com fou l'augment de població immigrant o la política criminal més repressiva que s'ha adoptat aquests últims anys envers la delinqüència domèstica i de gènere.

3.2) Legislació vigent

En aquest capítol, es fa al·lusió a dues lleis que ens serviran per contextualitzar el sistema penitenciari actual català; la primera és la que dota a Catalunya del poder de gestió del sistema penitenciari propi. La segona, sobre l'objectiu d'empresonar a les persones que han estat condemnades.

Primerament, veiem que a l'article 11.1 de la Llei orgànica 4/1979, de 18 de desembre de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya (EAC) s'atribueix a Catalunya la competència executiva en matèria penitenciària. Això representa un cas únic a l'Estat espanyol, ja que és l'Administració de l'Estat qui gestiona els centres penitenciaris, però en el cas català, les presons queden sota l'administració de la Generalitat.

La Llei orgànica 6/2006, de 19 de juliol, de reforma de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, en l'article 168, estableix que:

1. Correspon a la Generalitat la competència executiva de la legislació de l'Estat en matèria penitenciària, que inclou en tot cas:

- a) La capacitat per a dictar disposicions que adaptin la normativa penitenciària a la realitat social de Catalunya.
- b) La totalitat de la gestió de l'activitat penitenciària a Catalunya, especialment la direcció, l'organització, el règim, el funcionament, la planificació i la inspecció de les institucions penitenciàries de qualsevol mena situades a Catalunya.
- c) La planificació, la construcció i la reforma dels establiments penitenciaris situats a Catalunya.
- d) L'administració i la gestió patrimonial dels immobles i dels equipaments adscrits a l'Administració penitenciària catalana i de tots els mitjans materials que li siguin assignats.
- e) La planificació i l'organització del treball remunerat de la població reclusa, i també l'execució de les mesures alternatives a la presó i de les activitats de reinserció.

Al marc teòric s'ha fet referència als canvis que, amb el pas de temps, han anat modificant el model de presó, que ha passat de ser un espai de càstig per atemorir la societat fins a mantenir el sistema correccional amagat darrere els murs. Actualment, sota la Constitució Espanyola, a l'article 25.2 es recull la finalitat de l'empresonament, i és el següent:

“Las penas privativas de libertad y las medidas de seguridad estarán orientadas hacia la reeducación y reinserción social y no podrán consistir en trabajos forzados. El condenado a pena de prisión que estuviere cumpliendo la misma gozará de los derechos fundamentales de este Capítulo, a excepción de los que se vean expresamente limitados por el contenido del fallo condenatorio, el sentido de la pena y la ley penitenciaria. En todo caso, tendrá derecho a un trabajo remunerado y a los beneficios correspondientes de la Seguridad Social, así como al acceso a la cultura y al desarrollo integral de su personalidad.” (Constitució Espanyola, 1978).

En concordança d'aquesta declaració, s'entén que la presó és una institució amb l'objectiu de preparar el penat per a la vida en llibertat i evitar la reincidència. La LOGP (Llei Orgànica General Penitenciària) és l'encarregada de regular l'execució de les penes i de les mesures de seguretat privatives de llibertat (Illana; Thomas, 2021). Fou una llei que va suposar una gran reforma del sistema penitenciar vigent fins aleshores.

Per acabar, veiem que la responsabilitat de les morts per suïcidi a presó recau sobre l'Estat, pel fet que són les Institucions Penitenciàries qui estan al càrrec de la protecció i del compliment dels drets de les persones presoners, tal com s'exposa a l'article 3.4 LOGP 1/1979. És per això, que sota la polèmica i el rebombori que generen els suïcidis sota la vigilància de l'Estat, s'han implantat noves mesures de Prevenció de Suïcidi amb la finalitat de reduir la incidència d'aquestes conductes dins del sistema penitenciar (Illana; Thomas, 2021). Aquest programa s'inicia el 2005 i es revisa el 2014 per tal de fer-lo més estricte i més complet.

A Espanya la conducta suïcida no es considera un delicta en l'àmbit legal, però l'Estat té el deure de protegir la vida dels seus ciutadans i ciutadanes, per garantir el compliment de l'article 15 de la Constitució Espanyola. L'article 15 diu que tota persona té el dret a la vida i a la integritat física i moral, i que sota cap cas, pot ser sotmès a tortures o tractaments degradants (Illana, Thomas,2021)

4.) Presentació de dades

4.1 Factors de risc i factors de protecció per les persones en l'entorn penitenciari

En aquest capítol s'aborden alguns dels factors de risc i protecció que s'han citat prèviament en el marc teòric i que les persones entrevistades també han comentat. Tots els factors esmentats a la taula del Projecte N'VIU i els del Ministeri de Sanitat, Política Social i Igualtat, són de vital importància per tenir una bona salut mental. Els que s'exposen en aquest episodi són rellevants perquè són les dades que ens han proporcionat les persones entrevistades i, per tant, les que serviran per l'anàlisi.

Com a factors de protecció, els entrevistats han posat de relleu la xarxa familiar, l'entorn social i la formació acadèmica. Pel que fa a factors de risc s'exposen els problemes de salut mental causats per l'entorn social i ambiental, la inactivitat i, en últim lloc, la discapacitat.

4.1.1) Els factors de protecció

En primer lloc, com a factor de protecció hi trobem el **suport familiar**. El suport familiar en el moment de la detenció és un punt clau en el transcurs de vida d'una persona que és detinguda. L'estudi de Zamble et al. (1992) mostra la relació entre el vincle familiar i l'entrada a presó, com un factor de protecció. Els autors van veure com a resultat que els joves que mantenien un vincle familiar sòlid i positiu tenien menys risc de delinquir. Amb aquest estudi suggereixen que el vincle familiar pot ser un factor de protecció gràcies al suport emocional i a la supervisió que proveeix la família, així com l'avantatge de poder desenvolupar habilitats socials i emocionals equilibrades. Això es considera un factor positiu davant les decisions a prendre en un futur.

En el cas de les persones que han participat d'aquesta recerca, totes han mostrat tenir un vincle d'unió amb les famílies i aquestes els han correspost fent visites a la presó, o almenys demostrant el seu suport per via telefònica. En alguns casos, les visites familiars no va ser possibles perquè abans es podia destinar a una persona a una presó lluny del seu territori i dificultava les visites familiars, però no per desinterès dels membres de la família en donar el seu suport al pres. És el cas d'en Miquel, el qual explica que el seu nucli familiar (la mare i un germà) és a Itàlia, no ha considerat necessari que facin tot aquest desplaçament fins a Girona per veure'l, perquè ens diu, la mare no té cotxe i el germà treballa. Viu la seva estada a la presó amb vergonya i no els ha animat mai a venir a veure'l.

En contra del que es pot pensar a priori, les persones internes a la presó volien evitar que la família hi vagi, com si no ho necessitessin, per evitar el patiment de veure'ls allà dins. Verbalitzen que amb una trucada o sabent que els familiars estan bé en fan prou i es mostren conscients que ells es troben en una situació per la qual han de passar. Darrere d'aquest comportament hi ha un sistema cultural que els hi fa veure l'empresonament com quelcom moralment inacceptable. És l'estigma social de ser una persona presidiària, una etiqueta que de cara a la societat poden mantenir oculta però que la família sempre recordarà. Es pot relacionar aquesta idea amb la teoria de l'estigma de Goffman (1963), en la qual l'autor considera que les persones sota situacions socials desfavorables, com les persones empresonades, poden sentir-se estigmatitzades per la societat. Volen apartar als familiars d'aquesta situació de la repercussió del seu empresonament en les seves vides socials. Per altra banda, les persones empresonades troben certa dignitat impedit que els familiars acudeixin a veure'ls dins de la institució penitenciària.

“Si, a veces no quiero que vengan allí porque te pones peor, ellos se van y tú te quedas y se ponen ellos que no veas. No, porqué ellos ven que están dejando un familiar dentro, ¿sabes? Y no les gusta y yo digo no vengáis, ¿pa qué? Y ya un rato, qué, ¿cómo estáis? ¿bien? Ya os llamaré. Y ya está. Y to el tiempo que me he tirao en la Roca he hecho lo mismo. Mis padres que en paz descansan venían, y les decía que no hace falta que yo estoy bien, yo los llamo y ya. Pero no, ellos testarudos que vendremos la semana que viene. ¡Que no hace falta! ¡Si yo estoy bien!” (Marc, 49 anys, pres).

Un altre testimoni interessant és el de l'Eloy, qui tenia la família a Valladolid quan el van empresonar al CPPB.

“En mi caso era que yo soy de Valladolid, mi familia no va a venir por 40 minutos vernos a través de un cristal, es absurdo. Y para un vis a vis de una hora y media tampoco los voy a hacer venir. Esta condena la he pasado yo solo no han venido familiares a verme a la cárcel ni nada, tampoco es que me parezca haga falta porque si ya puedes llamar y tal me vale. Claro si están cerca ayuda, pero también para la familia ir a verte a través de un cristal es un poco palo, porque tu detrás del cristal ver cómo estás y así por el telefonillo 40 minutos mirándote para la familia no es un gusto. Cuando iban mis padres, mis amigos y tal, ves que lloran porque se ven allí y tal, te da cosa. La primera vez que entré, tuve el respaldo de todo el mundo y mi padre me avisó: está vez vengo a verte, si vuelves a entrar a prisión no vengo más veces. Y así fue. Volví a entrar y mi padre no vino. Hablé con él por teléfono y tal pero no volvió, y lo entiendo. Mi hermana si volvió a verme”. (Eloy, 49 anys, pres).

Aquest home ha tingut el suport familiar en el seu primer ingrés a presó, però en el segon, el pare, qui ja va advertir-lo que si reincidia no tornaria a visitar-lo, li nega el seu suport. L'Eloy entén que la lògica de la situació i no verbalitza cap malestar amb els familiars per aquest fet. La família pateix tot el procés d'empresonament d'un dels membres i l'Eloy és conscient que els va fer viure aquesta situació dues vegades. El vincle familiar es pot acabar trencant en els casos que veiem en reincidència, ja que la família deixa de pensar que l'acte delictiu ha estat puntual i aïllat i que no es repetirà. Pensar que poden tornar a viure aquesta situació de dolor pot ser excessiu, i en alguns casos se n'aparten, com el pare de l'Eloy.

Respecte al suport de la xarxa familiar, hi ha també el cas d'en Josep, qui va entrar a presó molt jove, amb 21 anys, un noi amb una vida que es pot considerar estable, amb estudis i feina. Estava en un grup de neo-nazis d'un equip de futbol. La seva entrada a la presó va ser un cop sobtat per la família ja que el noi no tenia cap mena d'antecedents ni havia donat cap problema a casa. En Josep va rebre el suport familiar des del primer moment, la família no el

va deixar sol i el van visitar cada setmana. Ell ho valora i ho agraeix. En aquest cas, sí que es percep determinant el suport familiar envers el desenvolupament que va tenir a dins de presó. Va decidir estudiar un grau i centrar-se en preparar-se pel seu futur. A diferència dels interns entrevistats que ronden la cinquantena d'anys, el noi tenia un altre moment vital i un altre plantejament sobre el que esperava de la vida i la família.

El suport dels professionals també és un factor de protecció dins de la presó. Des del punt de vista professional, la Clara rep a Càritas aquelles persones que no tenen cap mena de recurs econòmic ni xarxa familiar, i compara la situació d'aquests amb la d'aquells a qui els espera la família i el seu suport. Ho exposa de la següent manera:

“Realment és un entorn social del passat que és molt bestia que de vegades penses, prou bé ha sortit. Clar, d'aquesta família potser hi ha maltractaments, el pare alcohòlic i clar veus una mica el patró i veus normal o entens que aquesta persona hagi acabat delinqüent. És molt important l'entorn”. (Clara, 37 anys, educadora social de Càritas.)

Amb aquesta aportació podem tornar a vincular els arguments de Zamble (1992) en el qual s'afirma que la xarxa familiar és de vital importància per prevenir la delinqüència dels fills. També els professionals del sistema penitenciari poden donar suport als interns i acaben formant part de la seva xarxa i suport. Ho explica la Clara:

“Si lo que ve molt sovint es necessitat de parlar, fem molta escolta activa, necessiten molt, de vegades no es ni, n'hi ha alguns que si que és molestos, i alguns simplement es explicar-te el seu dia a dia i les coses que li ha passat a la vida. Enfadats, enfadats si que n'hem tingut algunes converses d'haver de fer de contenció perquè venen del centre obert i han tingut algun incident amb el seu treballador social, no han estat d'acord amb alguna notícia que els hi han donat, canvis en el seu pti (pla de treball individual) i que venen de vegades enfadats, però de cara a nosaltres a nivell de pis no s'enfaden pas”. (Clara, 37 anys, educadora social de Càritas.)

La gestió emocional dels fets que viuen mentre estan a presó és un tema important a tenir present. El suport psicològic que els professionals poden donar a aquestes persones mancades de xarxa familiar és un factor rellevant a considerar. Tenir una persona a qui expressar les preocupacions alleugera el sentiment de desemparament i reafirma el sentiment de sentir-se valorats per algú.

En Josep, que actualment està en llibertat condicional, exposa aquesta necessitat de comunicació i escolta activa. Ell mateix va exercir l'escolta i l'acompanyament dels companys dins la presó, una experiència que certifica que també els presos poden conformar xarxes de suport:

“Sí, vaig ser com un intel·lectual de la presó. Qualsevol dubte que tenien venien a mi a parlar si necessitaven escriure, temes de conversa, em buscaven per això. De fet tant a la Modelcom en el Puig feia el que volia, tenia el respecte de tots els presos, i era com un guru intel·lectual i espiritual. Tothom em venia a demanar consell, em demanaven que escrivís cartes a la família. Era gent aparentment perillosa però necessitaven el referent meu per parlar, de coses de la vida, com un confessor. Tenia aquest paper.” (Josep, 32 anys, pres en llibertat condicional.)

El desig de comunicar-se és inherent a la condició humana, i, les habilitats que va adquirir en Josep, va servir d'ajuda pels seus companys, als quals va oferir un suport i l'oportunitat de compartir les seves inquietuds. La figura d'en Josep va ajudar a altres persones a transformar les seves circumstàncies adverses, va tenir la capacitat d'influir i canviar algunes dinàmiques

socials, i aquest mateix fet, el va ajudar a ell mateix a tenir el seu lloc dins d'una situació desfavorable, com és la presó.

Per tancar els factors de protecció, abordem la **formació acadèmica**, un tema que va sorgir parlant amb en Josep. El fet de tenir formació, pot obrir portes a una major diversitat d'oportunitats laborals, i, per tant, donar accés a treballs millor remunerats. També és un factor rellevant per l'autoestima i la confiança de la persona, que es pot sentir més realitzada i superant estigmes associats a la vida a la presó. Els estudis ajuden a adquirir un pensament crític i ampliar la perspectiva, són eines molt útils per aplicar en l'entorn que es troben els reclusos. Per altra banda, com hem dit, l'ocupació constructiva del temps és positiu per l'intern. D'aquesta manera evita l'avorriment i redueix el temps que la persona pot dedicar a comportaments que no li aportin cap benefici. En últim lloc, l'alfabetització i les competències laborals són positives a nivell d'integració, ja que per la seva sortida en llibertat, la persona se sentirà més preparada per trobar el seu lloc en el sistema. En Josep va compartir la seva experiència amb aquestes paraules:

“La presó també pot ser un moment de buit i pèrdua de temps o pot ser un període profitós. Jo vaig aprofitar per estudiar i formar-me. De fet abans jo no llegia. Soc un lector a la presó. Vaig aprofitar el temps també per dibuixar, escriure, llegir...” (Josep, 32 anys, pres en llibertat condicional.)

Una altra manera d'ocupar el temps de forma productiva dins de la presó és a través de l'esport. L'exercici físic pot ajudar a reduir l'estrès i millorar l'estat d'ànim. Aquesta forma d'alliberar energia pot ser positiva per lidiar amb la frustració i l'avorriment. L'esport és una eina per canalitzar les energies de manera saludable. És una forma més de mantenir el cap ocupat i, per tant, deixar d'enfocar-se en els problemes, com diu en Sergi:

“Saps lo que passa, el ésser humà és la òstia, es fa més fort, tenen aquesta capacitat, he estat aïllament i he passat el dia sol, i llegint i fent gimnàstica i al final li trobaves el temps per fer coses per no tenir el cervell allà, i si que és veritat que al final, tu dius estic aquí, i que, que passa. I tiraves.” (Sergi, 60 anys, ex-pres.)

4.1.2 Els factors de risc

La **salut mental** és un factor de risc dins les presons. Fins el segle XIX, amb l'aparició dels manicomis, les presons van servir per tancar-hi a persones considerades antisocials per la seva conducta, sense discriminar el comportament delictiu del que era patiment de malaltia mental. Des de llavors, s'han anat millorant les condicions en claus de tractament mèdic, psicològic i moral en les dues institucions, sobretot en psiquiàtrics (Giménez, 2008). Malgrat tot, tenir problemes de salut mental és encara un factor de risc per a les persones empresonades. L'educadora social entrevistada viu amb preocupació la situació de poca diferenciació entre presos comuns i presos amb problemes de salut mental. Pera a ella, el treball que s'hauria de fer a presó per detectar i posteriorment diagnosticar les persones amb problemes de salut mental no s'està fent correctament. Recrimina que els presos tenen molt de temps, mentre estan condemnats, i que s'hauria d'aprofitar aquest temps per poder revisar el seu estat físic i mental. Se'n fa creus que cap treballador ni cap treballadora s'adonin dels problemes que tenen alguns interns, cosa que podria ser un reflex del poc temps que poden invertir en tractar amb cada reclus.

Dins del context penitenciari hi ha un alt nombre de persones que viuen amb problemes de salut mental. Això pot ser derivat de factors com l'aïllament social, la falta de privacitat, el tancament en un espai reduït, el sentiment de pèrdua d'autonomia, etc. Recuperant l'argument de Zubiría (2018) el model modern de presó crea la sensació d'estar observat, els interns perden la intimitat i privacitat, se senten vigilats constantment, un factor que acaba desembocant en estrès.

La majoria d'interns no reben el tractament adequat pels problemes de salut mental. Les barreres per accedir als serveis de salut mental són moltes: la manca de professionals preparats; la falta de finançament; i la limitada disponibilitat de tractaments adequats, entre altres. Com que no es pot atendre a tothom com és degut, s'incrementa el risc que sorgeixin problemes, com els de comportaments inadequats a presó. Tot plegat afecta negativament a la salut mental dels altres interns, i, el que és més preocupant, una persona propera a la recuperació de la seva llibertat que no tingui una adequada salut mental, pot viure la situació amb alteracions emocionals que li facin prendre males decisions, com recaure en les drogoaddiccions o causar un intent de suïcidi.

“Y yo allí estaba bien. No estaba bien a ver porque estaba dentro, pero yo iba a mi rollo, tenía mi tele mi chavolo y to, y estaba bien. Estaba con el compañero de mi barrio, éramos los dos de mi barrio y estábamos bien. Yo curraba y él curraba y ya está.” (Marc, 49 anys, pres.)

El testimoni d'en Marc ens fa entendre que només per estar dins de presó ja és un motiu per no estar bé mentalment, però que dins d'aquestes condicions, cada un busca la manera de trobar l'equilibri. Ell el va trobar tenint una convivència de respecte amb el seu company de cel·la i treballant. El fet “d'anar al seu aire” és una idea freqüent entre els interns, consideren que és un mateix qui decideix posar-se en problemes, per tant, són evitables.

En un segon exemple, tenim un altre testimoni que comparteix la por d'entrar a presó per primera vegada, i tal com també ha compartit en Marc, es fa palès que pel fet d'entrar a presó ja suposa un malestar psicològic. Els interns són conscients del risc que té la situació d'empresonament per la seva salut mental i, en aquest sentit, comenten que l'atenció rebuda per part de la psicòloga i l'atenció social, són importants per protegir-se:

“La primera vez sí, tengo miedo. Yo tengo 53 años. En mi vida nunca fui a la cárcel y tiene miedo porque encuentra prepotente [...] No me ha cambiado a mal, pero te fuerza la parte peor. Pero para defenderte tienes la parte mejor. La parte peor es que te defiendes para que no te vacilen. Yo en casa he llorado solo. [...] Sí, he visto una vez a la psicóloga. Entonces llorar con la educadora, un hombre puede llorar. Tengo ganas de llorar porque mira donde me encuentro. Este no es el sitio correcto para llorar. Entonces esto te hace la cárcel, te debilita”. (Miquel, 53 anys, pres)

En Miquel, al·lega que la presó treu la part més obscura de la persona, però ho afronta com una manera de fer-se respectar dins de la presó, i d'aquesta manera, poder estar bé dins. Aquesta actitud li comporta un estrès mental ja que després en soledat reconeix que es desfoga plorant. Se sent trist d'estar empresonat i té la creença que plorar el fa vulnerable, llavors s'amaga per alliberar les seves emocions. En el context de la presó, admetre problemes de salut mental pot ser percebut com una debilitat o una vulnerabilitat, el que podria portar a altres interns a voler aprofitar-se d'aquesta situació.

D'altra banda, també hi ha una manca de confiança en el sistema penitenciari i en els professionals de salut mental que treballen a la presó. Molts interns no creuen que aquests

professionals estiguin realment interessats en ajudar-los i poden tenir por que la seva informació sigui utilitzada en contra seva en el futur (Becker, 1963). Altres interns poden creure que parlar sobre la seva salut mental podria afectar negativament la seva condició a la presó, com per por a que se'ls negui llibertat condicional o que se'ls traslladi a un mòdul més restrictiu (Becker, 1963).

Seguint amb els factors de risc, també trobem els **sentiments derivats de la inactivitat**, els quals també poden causar degradació psicològica i moral. Les persones que tenen una feina dins de presó se senten més equilibrades mentalment, a part de generar recursos econòmics que, per pocs que siguin, els ajuden a millorar la seva situació i les seves oportunitats de cara el futur. Si tal com afirma Elizabeth Fry (1780-1845, citada a Giménez, 2008), la funció de la presó és reeducar, en comptes de tenir els presos desocupats i desanimats, seria convenient aprofitar el seu empresonament per procurar que tinguin una formació que els hi fos útil una vegada tornin a estar en llibertat.

El següent testimoni ens exposa una situació sobre aquesta qüestió:

“De fet jo que estava sempre ocupat a mi em faltava temps. Quan passava el dia pensava tan tingués més temps em faltaven hores per fer coses i estar ocupat. Però jo era lo raro. Lo normal era fer voltes al patí o planificar nous delictes. El 60% de presos són perfil enfadado de patí”.
(Josep, 32 anys, pres en llibertat condicional)

En Josep és un exemple de persona que ha fet el possible per aprofitar el temps dins de presó. Però tal i com ell mateix argumenta, és molt fàcil caure en una apatia i una actitud més relaxada. Enfocar-se en les possibilitats i en l'aprofitament del temps és una manera de mantenir-se en un estat emocional positiu. Tenim un segon cas, que també reconeix que mantenir el cap ocupat és positiu. En el seu cas, es percep un enfocament diferent, una manera de mantenir-se ocupat no per aprofitar el temps, sinó per fugir del lloc on es troba tancat.

Les relacions entre interns, generen **conflictes** que també es poden englobar dins dels factors de risc, ja que generen un malestar afegit en un ambient que ja és hostil. L'ambient dins de presó és tens, però així com expliquen els entrevistats, si fas la teva i te concentres en el teu camí no tindràs problemes. Quan se'ls hi pregunta pels conflictes entre persones internes, coincideixen que els problemes són majoritàriament deguts a la droga. Tal com reflexiona en Josep, el qual està en llibertat condicional:

“La majoria de vegades són per deutes i drogues, poden venir baralles de tota mena, hi ha gent molt cremada a la presó, per la pressió... a Girona sempre venen per aquesta part les baralles.”

La presó, seguint el criteri de Galtung (2017), es planteja com un espai de violència provinent des de diferents sectors. Es viu sota un escenari de perill constant i amenaça, causant que els interns estiguin en constant estat d'alerta i defensa constantment. El consum de drogues també pot provocar comportaments delictius, ja que els interns estan disposats a fer tot el possible per obtenir els diners per finançar el seu ús. Això és el que ens exposa en Miquel, les drogues acaben essent un problema que desemboca en inseguretats en la convivència.

“Mas que dinero, uno debe 3-4 paquetes de cigarrillo a uno, y uno puede esclatar la pelea si no vas a pagar.” (Miquel, 53 anys, pres.)

Holmes y Rahe (1967) va estudiar una mostra de 60 interns voluntaris d'un centre penitenciari amb la finalitat d'obtenir dades sobre el recolzament social, el clima emocional, els valors grupals, l'estrès i el malestar psicològic. L'estudi conclou que la percepció d'un clima emocional negatiu i la coacció en les interaccions entre interns són factors que els viuen amb un nivell de malestar psicològic greu.

Els **conflictes entre interns i el racisme** a la presó estan estretament relacionats, ja que el racisme pot ser un factor desencadenant de conflictes entre interns que, a la presó, solen agrupar-se per origen nacional o ètnic, la qual cosa pot derivar en tensions entre diferents grups. Les estadístiques (*National Institute of Justice*, 2019) de la població reclusa, evidencien aquesta estratificació ètnica. Les persones negres o pertanyents a minories ètniques tenen més probabilitats de ser sotmeses a sancions disciplinàries i de rebre un tracte discriminatori. Per tant, per abordar els conflictes entre interns a la presó, també s'ha de treballar en la lluita contra el racisme i la discriminació en el sistema penitenciari. Els entrevistats donen la seva opinió al respecte, amb una evident càrrega racista que la presó alimenta atès el caràcter endogàmic dels grups que s'hi formen:

“De delictes sexuals puc dir que estava ple de moros, els moros hi estan per això, i per ells no era cap problema, la dona no té gaire dret i a més no els hi fan a les musulmanes eh? Ho fan a les d'aquí. I els companys ho accepten i a sobre no entenia que alguns eren reincidents i no tenen nacionalitat, pues quan acabi la condemna els fots cap al seu puto país i se'n vagi allà; Què fot aquí aquest tio? No, no, sortien de permís, 3r grau i tots els beneficis. Inexplicable. (Sergi, 60 anys, ex-pres.)

És important primer destacar que no totes les persones privades de llibertat tenen actituds racistes envers els marroquins i que aquesta actitud és fruit de la discriminació i els estereotips socials. En molts casos, els interns vinculen els marroquins amb les agressions sexuals ja que existeixen estereotips que associen aquesta nacionalitat amb la violència sexual. La discriminació cap als marroquins dins de la presó pot afavorir la seva marginació i contribuir a la creació d'un clima de tensió i conflicte entre els interns.

En vistes dels problemes d'estigmes i prejudicis no queda clar si l'empresonament per mòduls segons la tipologia de delicte és la forma més idònia d'organitzar les presons. Si bé és cert que separar als presos per delictes similars pot evitar possibles agressions o violències entre ells, també és veritat que aquesta pràctica pot conduir a la creació de subgrups dins de la presó que pot resultar més conflictiu. Aquest és un debat que porta temps obert, en el qual han participat amb grans aportacions, alguns acadèmics, com sociòlegs i criminòlegs. Per posar alguns exemples, de persones que han analitzat els efectes de la segregació per mòduls, tenim a Norval Morris (1974), Shadd Maruna (2001) o altres autors ja citats en aquesta investigació com David Garland (2001) i Alison Liebling (2004).

Barrejar els interns indiscriminadament podria portar a la formació de grups més heterogenis on els interns podrien sentir-se més insegurs, ja que no saben amb qui comparteixen espai. Les persones entrevistades no tenen una opinió unànime en relació a aquesta qüestió. En Marc es refereix a una situació de violència contra una persona empresonada per haver comès delictes sexuals que són el tipus de presos que desperten més animadversió a les presons:

“Lo tuvieron que sacar de la Roca porqué lo mataban a cada uno que iba. No quieren de esos. Yo le pegue un palizón que no veas. Luego a otro lo trajeron del módulo, todo el módulo a puñetazos con él, en el módulo no queríamos violadores “. (Marc, 49 anys, pres.)

D'aquest testimoni es dedueix que la convivència de presos de diferents delictes, especialment els delictes sexuals, és difícil i està envoltada de situacions de conflicte i de perill per la vida de les persones preses. En Sergi, en canvi, es refereix al fet que, enlloc d'estar barrejats, els presos estiguin agrupats per tipus de delicte, la qual cosa, segons ell, també comporta problemes:

“Entres aquí a Figueres et foten en un pati per drogoaddictes, i hi ha 100 drogoaddictes i estàs tot el dia parlant de drogues amb ells.”

En aquest context, per tant, difícilment la presó pot ser un lloc de desintoxicació. També en Josep es refereix a una situació semblant, en aquest cas, en relació a persones que han comès delictes de robatoris i furts. La presó acaba sent el lloc que alimenta i, fins i tot, on es projecta el delicte:

“Gent que està per drogues o robatoris, planifiquen nous cops quan surtin fer-ho millor i que no els pillin. Es l'escola del crim. Perquè una persona que entra per un robatori, a dins coneix més gent i pot acabar en una organització. Els contactes estan allà. 24h junts”. (Josep, 32 anys, pres en llibertat condicional.)

En termes de l'empresonament per mòduls segons la tipologia de delicte, sembla ser que no hi ha una única solució per garantir la seguretat i la rehabilitació dels interns. Les opinions dels entrevistats varien. Separar els interns per tipologia de crim, podria ser necessari per evitar agressions i violència com la que relata en Marc. Mentre que en Sergi i en Josep són més proclius a la barreja d'interns per crear grups més heterogenis en els mòduls i prevenir aquests subgrups culturals.

En relació a les diferències ètniques i racials, tenim per altra banda l'exemple del que comenta l'Eloy sobre els avantatges que tenen les persones segons les seves preferències religioses.

“Aquí por ejemplo en Figueras, a los musulmanes los tienen en palmitas. Los papeles vienen en catalán y árabe. ¿Y en español? Y para los musulmanes tienen un cuarto donde ellos cogen y tienen para rezar, sus mantas, etc. En Valladolid, en el mismo patio, tiras un cacho de toalla y en la esquina. Estos privilegios que tienen aquí, de una sala para ellos y tal... Yo nunca lo había visto.” (Eloy, 49 anys, pres.)

El fet que es faciliti un espai de pregària pels interns musulmans, alguns interns no musulmans ho viuen amb sentiment d'injustícia si no hi ha unes facilitats similars per a ells. A més, aquest sentiment es pot veure reforçat si tenen prejudicis negatius cap a la cultura musulmana. No obstant, és important assenyalar que proporcionar un espai pel culte als interns musulmans és un dret que es basa en la llibertat religiosa i està reconegut per la llei. Recuperant l'argument de Parra i Bello (2016), l'Estat té l'habilitat de fomentar la rivalitat entre els interns, i aquests es converteixen en enemics els uns pels altres. La fortalesa de la burocràcia també s'enriqueix dels conflictes entre els interns, és una manera de separar-los i evitar complots.

En últim terme, però no menys important, tenim el factor de la **discapacitat** dins del grup de factors de risc. La discapacitat pot suposar una desavantatge en l'àmbit penitenciari per diferents motius, sigui per l'estigma social, la discriminació, els problemes d'adaptació a l'entorn o bé en el seu funcionament diari en un entorn complicat com és la presó. Hi poden haver molts factors que influeixin en la detecció de discapacitats per part del personal de les presons. La manca de formació i capacitació dels funcionaris pot ser una explicació, però

també les limitacions de recursos disponibles. I, un altre factor que la educadora social ja ha esmentat, la manca de temps per poder atendre als interns.

L'antic professor del CPPB comenta sobre les persones amb discapacitat: "Feien vida normal, n'hi ha que estaven ben integrats. Eren presos comuns". Mentre que la Clara considera que és un factor força greu que a dia d'avui se'ls facin derivacions de persones amb discapacitats no reconegudes, no només pel que suposa tractar amb una persona que necessita una atenció especial, sinó pel fet que aquesta persona romanguí a presó sense rebre l'ajuda adequada.

4.2) L'impacte de la presó en la vida de les persones que han estat sota règim penitenciari.

4.2.1) El sistema d'ordre i jerarquia dins de la presó

El concepte de la presó com a institució surt en totes les entrevistes i cada participant és conscient de la rellevància que té estar tancat en un espai limitant. Estan sota una estructura jerarquitzada, sota una autoritat que castiga i premia segons el comportament, limitant els seus valors i fent-los passar per unes normes i una reproducció social estereotipada. Com diu Augustins (2008) l'ingrés a presó comporta un procés d'adaptació de l'individu, en el que intervenen diferents elements estressors com: l'ambient, la temperatura (calor, fred, humitat) el soroll, les males condicions higièniques i mèdiques, l'absència d'espais d'esbarjo, la falta d'intimitat, la vigilància sobre la seva vida, la pèrdua de capacitat de decisió, l'allunyament de la xarxa social, i altres esdeveniments que afecten el seu estat de salut psicològica, social i física.

La presó com a institució no només representa un lloc físic de reclusió per als delinqüents, sinó que també té una profunda implicació en el funcionament del sistema social i en la percepció de les normes i els valors que defineixen el que es considera "adequat" i "desviat". Aquesta institució imposa una estructura jerarquitzada i una autoritat que regula el comportament dels seus habitants, amb les seves pròpies normes i lleis, i genera un ampli ventall de factors estressors que afecten la salut física i psicològica dels presos. En aquest sentit, la presó és una metàfora dels límits que la societat imposa a través de les seves institucions, i com a tal, té un significat profund que afecta la vida de tots els ciutadans.

La presó ha estat una mesura disciplinària que ha segregat i ha separat el que se suposa que són els delinqüents perillosos de la resta de societat, és el preu que paguen els desviats o els qui s'atreveixin a amenaçar el funcionament del sistema. A més, es produeix un sentit semiològic perquè la presó produeix significats sobre com s'ha d'exercir l'ordre social, què és legal i què no, què està bé i què no. Amb aquest significat la presó constitueix el límit (Girlando, 2008).

Quan pregunto quina visió tenen de la presó com a institució hi ha diversitat d'opinions segons l'experiència que han viscut i l'actitud que han adoptat davant de l'empresonament. El que m'ha cridat l'atenció és la unanimitat en les respostes pel que fa a la presó del Puig de les Basses, referint-s'hi com a una presó poc organitzada i amb unes mesures molt còmodes per viure-hi. El que xoca és veure els criteris que fan servir per comparar-la amb altres presons

on han viscut situacions que qualifiquen de poc humanes. Tot seguit en comparteixo els exemples extrets de les entrevistes.

En Sergi, què és un home de 60 anys, va fer el primer ingrés a presó l'any 1982 quan tan sols en tenia 19. Les condicions eren molt denigrants. Amb la normativa aprovada el 2006 la situació a les presons canvia i es lluita pels drets humans. Entra en vigor una normativa que és la Convenció contra la Tortura i altres Tractes o Penes Cruels, Inhumanes o Degradants (CAT, segons les sigles en anglès). És una convenció aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides a l'any 1984, que entra en vigor el 1987, però és produïx una revisió de la Convenció de la CAT el 2006. Aquest protocol va permetre la creació de mecanismes de prevenció de la tortura amb l'objectiu de lluitar pel benestar dels interns i prevenir les diverses formes de maltractament en les institucions de privació de llibertat.

A en Sergi, que ha estat a presó abans del canvi de llei i després, aquesta reforma li va xocar molt, li sembla un sistema molt permissiu.

“Els funcionaris ni entraven -parla d'una presó a Càceres-, et deixaven allà, cada dia hi havia punyalades, pistoles, érem 10 en una cel·la. Havíem de cuinar nosaltres a dins, perquè el menjar no servia per res, fabricàvem nosaltres mateixos al final 10 tios en una cel·la, cuinant, amb xinxes, rates, de tot. Tot estava plagat d'heroïna. Llavors cada dia sortien 10 tios amb ganivets contra d'altres. aprens a sobreviure cada dia [...] Avui dia quan vaig estar aquí a Figueres vint anys més tard vaig quedar parat, vaig dir, ostres això què és?” (Sergi, 60 anys, ex-pres.)

En Sergi fa més èmfasi en les condicions que es permetien dins de la presó, i les acaba comparant amb el segon ingrés que fa 20 anys més tard al CPPB. A la presó Catalana viu amb més tranquil·litat que a la presó d'Extremadura. També en Josep fa èmfasi en les condicions de vida a la presó i explica els dèficits de les condicions higièniques de la presó Model de Barcelona:

“La Model era una presó completament terciarista, vivíem 6 persones en una cel·la en un espai súper reduït, amb lavabo dins la cel·la, tot ple de cucaraches, de polls, un ambient que es queia a trossos literalment. Estava massificada”. (Josep, 32 anys, presidiari en llibertat condicional.)

Per la seva banda, l'Eloy fa referència als serveis dels quals està dotada la presó de Figueres, que considerava un veritable luxe. Tan sorprenent li resulta respecte a les seves experiències anteriors que s'expressa de manera crítica:

“Yo la verdad es que en Villanubla he estado dentro dos veces, en una he pagado 5 años y en otra 4 años y medio y me ha costado las dos veces salir. Sin embargo, aquí en Figueres, yo entro en prisión y bueno esto para mi esta prisión es como un patio de colegio, un instituto, no tiene nada que ver con las otras prisiones que he estado. Tienes tu celda, tu ducha arriba, tu patio enorme, con canchas con ping-pong para jugar a pádel. Parece que estamos en un campus.” (Eloy, 49 anys, pres.)

Tots dos testimonis (L'Eloy i en Sergi) afirmen haver viscut situacions molt pitjors a dins de presó i al·leguen en contra del CCPB que és una presó massa tova, que facilita massa la vida de les persones preses. Es mostren reticents als serveis de benestar, consideren que un lloc com la presó no hauria de ser així, malgrat que, quan continuo parlant amb ells exposen queixes sobre les situacions de desatenció que viuen mentre estan sota règim penitenciari. Com les dificultats per anar al metge o al dentista, o les traves per poder veure l'educadora social que els pertoca, així com les poques visites que reben per part dels advocats. Entenc

que la seva demanda ve a ser que se'ls tracti millor a nivell burocràtic i legal, i per altra banda, sembla que accepten el càstig com a mètode de condemna.

Un últim exemple d'un testimoni que diferencia la duresa entre presons és en Marc.

“Entrevistadora: ¿Has visto diferencias entre la Roca y el Puig?

Marc: Sí, porque es una guardería

Entrevistadora: ¿Cuál?

Marc: Está de aquí (El Puig de les Basses)

Entrevistadora: ¿Qué significa eso?

Marc: Que son críos los que hay dentro. Un colegio, no como allí que hay gente condená a muchos años. 250 tíos por módulo. Yo cuando entré en 2003, bueno 2002 que estuve aquí en Figueras vieja, me tiré un año y en el 2003 me llevaron a la Roca. Y del 2003 al 2014 me he tirado yo en la Roca y aquello era bestia. Era y es una cárcel.” (Marc, 49 anys, pres.)

Pels homes que han sigut reincidents, haver estat en una altra presó i després el CPPB, o els que han estat canviats de presó per acabar al CPPB, han vist un gran contrast en les formes de fer. Però el que més marca aquesta transformació és el canvi legal del 2006, quan s'apliquen millors mesures per la dignitat de les persones dins de presó. Les presons, com ja ha exposat Liebling (2004) tenen qualitat moral diversa, i això comporta diferents conseqüències en l'estat mental dels presos, en la quantitat de persones que s'autolesionen i en les que se suïciden rere les reixes.

L'Eloy fa una comparació de la violència viscuda en el CPPB i la presó de Villanubla. Cal dir que les diferències podrien venir marcades pel canvi legal esmentat, doncs aquest home va estar a Villanubla abans del 2006. Però les tortures que exposen atempten greument contra la dignitat de la persona interna.

“Si que te pegan, la verdad es que sí. En Figueres te llevan a un módulo y allí sí te dan. Pero yo en Villanubla hay una celda de corcho, las paredes y hay una camilla de hierro, con 4 bridas, te desnudan te atan, porque estás rebelao, te has peleado o has atacado un funcionario, y te dejan allí, atao y para comer el bocadillo te sueltan una mano y te quedas allí tumbado. Te meas y te cagas encima, y si te pones chulo, que les escupes y tal, te ponen una manta por encima, te dan con la porra y así no te queda señal. Pero eso lo he visto, no he recibido ninguna paliza porque he tenido buen comportamiento, pero sí que lo he visto. (Eloy, 49 anys, pres.)

El comentari de l'Eloy destaca la vulneració dels drets humans i revela un clima de violència i impunitat dins de les presons. Els interns han viscut situacions denigrants i han estat desprotegits davant del personal del sistema penitenciari. En aquest mateix sentit, en Sergi comenta que entre els anys 80 i 90 es van començar a contractar educadors socials, i que en aquells moments la tortura era habitual a presó. Amb la contractació d'aquesta nova figura, de mica en mica algunes coses van anar canviant. La metodologia dels educadors xocava amb les males praxis dels funcionaris, i durant uns anys, va haver-hi conflictes entre el personal de les presons. Amb aquest testimoni, es fa palès el canvi de sistema de panòptic al control del cos dòcil del qual ens parlen Foucault (2002) i Deleuze (1986).

“Sí, aïllament, no complert a vegades, un mòdul amb 30-40 persones aïllades de la resta però no entre ells però allà he vist gent tornar-se boja de rebre pals i no per motius així, no hi ha motiu per tenir algú a part cada dia , per molt que sigui un monstre. (Sergi, 60 anys, ex-pres.)

En paraules de Bergalli (2011), la presó és una extensió de la guerra i això fa que els interns siguin considerats enemics de l'Estat. La institució penitenciària es converteix en quelcom no només punitiu, sinó també serveix com element de l'Estat per lluitar contra els individus que

es considerin una amenaça. En aquest sentit, la presó esdevé un lloc de confrontació, violència i repressió sobre el control dels interns.

“Els que van entrar nous veien aquestes coses i van començar a intentar millorar, els funcionaris no els agradava, s’ho agafaven com un assumpte personal, oblidant que ells hi són per fer una feina que han de fer i s’han d’anar. A ells no els ha d’importar si tens un permís o si surts abans, no és problema seu. Però no els agradava, i s’hi fotien en contra. A part, com se sabia que a Lleida hi havia un mòdul d’aïllament que feia por entrar-hi que hi havia una manada de funcionaris que aquests fills de putes et fotien pallisses fortes, fortes”. (Sergi, 60 anys, ex-pres).

Les experiències negatives que han sofert els presos, com ara les palisses per part dels funcionaris, són un exemple de com la presó pot ser un lloc de violència i abús de poder. Això es veu exacerbada per la jerarquia i la legalitat establerta per les autoritats, que sovint no són percebudes com a justes per part dels presos.

Dins de presó també s’estableixen jerarquies segons els tipus de delictes comesos. Els mateixos presos, separats per mòduls, assenyalen com els pitjors criminals els violadors. Hi ha bastant d’acord entre ells i també per part de l’educadora entrevistada, amb el fet que no els hi semblen justes les sentències de les condemnes.

“Mira m’ha arribat a cridar l’atenció d’algun expedient, que la condemna consta d’uns vint anys i poder havia matat algú i això m’ha sobtat equiparar els mateixos anys de condemna d’una persona que ha fet tràfic de drogues amb una que hagi violat o hagi atacat algú, casi que els hi cauen els mateixos anys i això a mi em sorprèn perquè a veure sí que és veritat que el tema de salut pública (tràfic de drogues) però em sorprèn bastant que s’equipari a una agressió física violació pederàstica. Ho trobo greu”. (Clara, 37 anys, educadora social de Càritas.)

Els presos són molt conscients d’aquesta classificació del delicte sexual com el que identifica al pitjor tipus de pres. En Marc adverteix sobre els riscos que corren aquests presos:

“Claro uno que ha violado una niña está muy mal visto en prisión. Y entonces ese sí que se tiene que vestir muy bien la espalda, porque ese sí que va a tener problemas”. (Marc, 49 anys, pres).

També en Miquel, es refereix a la impossible reeducació carcelària dels delinqüent sexuals i naturalitza la seva reincidència:

“La ley del sí es sí permite un año y luego libertad, y han violado, ha hecho daño a la mujer. ¡Este debe pagar! Si tú vas a tener una persona para toda la vida, es daño se va a recordar para toda la vida. Es un show impactante. Sabe lo que va a hacer, con la droga sabe lo que va a hacer. Un día está aquí arriba y otro en la cárcel, esto el violador ha hecho una vez y otra, como el pedófilo”. (Miquel, 53 anys, pres).

La violació és considerada un dels crims més greus, i els presos que han estat condemnats per aquest delicte estan en el punt de mira dels altres interns, els demostren el seu menyspreu amb humiliacions i agressions. Molts presos poden veure la violació com una transgressió dels codis socials i morals establerts, cosa que fa que els violadors siguin més criminalitzats i marginats dins de la presó. Els interns veuen les dones i els infants com persones a qui cal protegir, i que una persona es salti el codi ètic d’atacar-los sexualment és una conducta que reprimen i assenyalen com a molt greu. El delicte d’una persona que roba perquè no té recursos econòmics o perquè és addicte a una substància no el troben igual de greu que el d’una persona que fa mal a una altra indiscriminadament. Hi ha una construcció moral del delicte, del delinqüent i de les penes que s’imposen. Dins de la presó hi ha una subcultura i

unes regles diferents, pel que expressen els mateixos interns, si les respectes i encaixes en el sistema no tindràs problemes.

“En la prisión tienes que entrar y ser tú mismo. No puedes entrar y ser un chulito, pero tampoco puedes dejar que te pisen. Allí lo que existe es el respeto. Si tú me respetas a mí, yo te respeto a ti. Antiguamente, en 2003 cuando entre por primera vez en España pues en Villanubla, allí la cárcel era más dura, allí entras y te miran y “esas zapatillas me gustan” y aprovecha y me las das, y si no te dan. Si quieres algo mira, nos vamos a las duchas, nos damos de óstias pero no me las vas a quitar. Si te dejas pisar, te pisan”. (Eloy, 49 anys, pres).

La jerarquia dins de la presó és quelcom conegut. En Josep explica que els problemes entre bandes acostuma a venir degut a problemes econòmics generats per les drogues:

“Sempre hi ha el matxo alfa que mana a la presó, hi ha jerarquies també a la model ho vaig veure que hi ha el pàtria gitano, el pàtria dels russos, del georgians, i també hi ha jerarquies de poder, però ja et dic la majoria de vegades venen per deutes i drogues.” (Josep, 32 anys, pres en llibertat condicional.)

Els interns que han estat més temps a la presó i tenen més experiència solen estar en una posició de poder, coneixen millor el sistema i les regles no escrites. Els que en Josep anomena “matxo”, ve a ser el fort i/o agressiu, el qual tendeix a tenir una posició de poder, ja que poden imposar la seva voluntat sobre els altres. D’acord amb el discurs de Darke (2013), existeixen unes dinàmiques penitenciàries que organitzen la vida des de baix, són els mateixos presos els que gestionen i governen la vida quotidiana dels interns. Aquesta subcultura ha dificultat la protecció dels reclusos per part de les autoritats penitenciàries. L’ordre intern queda regit per la pròpia comunitat de presos.

Això porta a la formació de grups dins de les presons, que competeixen entre si per aconseguir el poder i el control. Són grups que acostumen a estar basats en la raça, l’etnicitat o l’afinitat ideològica, i busquen protegir-se i controlar el seu territori dins de la presó. Els membres d’aquests grups s’ajuden mútuament i protegeixen els seus interessos, mentre que els interns que no pertanyen a cap grup poden ser considerats com a blancs fàcils per a les agressions i les intimidacions (Skarbek, 2014).

En aquesta subcultura, també s’estableixen les pròpies normes i valors, que poden ser diferents als establerts a l’exterior. Per exemple, l’ús de la violència i les amenaces pot ser vist com a una forma legítima de resoldre els conflictes i imposar la voluntat sobre els altres. Tanmateix, el respecte i l’obediència als membres del grup poden ser vistos com a valors importants.

4.2.2 La funció rehabilitadora del sistema penitenciari

També em va sorprendre la facilitat amb què surt la idea que la presó de Catalunya, diferenciada per la d'Espanya perquè aquí es fan cursos rehabilitadors subvencionats per la Generalitat, té interessos econòmics en mantenir els delinqüents a dins del sistema el màxim de temps possible. Dos dels entrevistats ho comparteixen obertament:

“Avui dia això ja no va així. Sobretot perquè ara el manteniment, dels presoners i presons, ho paga la Unió europea amb fons europeus. Quant més hi estàs, més cobren.” (Sergi, 60 anys, ex-pres.)

Per la seva banda, en Marc expressa el seu descontent amb el sistema penitenciari i argumenta que està mal gestionat. El seu punt clau refereix a que molts interns es troben tancats quan ja han complert una part significativa de la condemna i que això es deu per interessos econòmics.

“Yo he estado aquí na' más. Allí no hay nada, por allí tengo compañeros que son sevillanos y me dicen allí llegas, patapim patapam y fuera. Cumples y te vas. Tu cuarta parte, dos partes de tu condena y te dan la libertad, ya no sales ni de permiso. Esto no está bien gestionao. Si estuviese bien gestionao estaría la cárcel la mitad de vacía porque gente que ya llevan sus 2 cuarta partes de su condena, aún están ahí metidos y no los dejan ni salir. ¿Por qué? Porque nos quieren retener un poquito más, porque ellos cobran de nosotros. Luego los cursos, de cada uno se están llevando 3 mil euros.” (Marc, 49 anys, pres.)

Amb el sistema de gratificació i sanció es pretén corregir les conductes desviades. El sistema rehabilitador funciona de manera que es premia aquelles persones recluses que accepten fer cursos (que se suposa que són beneficiosos per la seva formació i reinserció). Igual que les bones conductes són premiades amb l'obtenció del 2n grau quan ha transcorregut una quarta part de la condemna.

“El primer ¼ de condemna ja pots demanar.. Que fins que no el facis no tens ni permís ni res. Si te fa falta algo.. Me llamas però has de fer els cursos de reinserció, tractament i poca cosa. El meu era el curs de delictes violents , els de agressions sexuals tenen el SAD (sexual atac) els que tenen de conducció és hora punta,... segons el delicte tenen un tipu de.. El de maltracte a la dona... A cada mòdul es treballa específicament el problema. Son cursos molt limitats. Molt preuats. Qui entrava allà era un privilegi perquè ja sabia que després dels cursos ja comences a sortir.” (Josep, 32 anys, pres en llibertat condicional.)

A través del sistema de gratificació i sanció, els interns són incentivats a seguir les normes i a participar en cursos per millorar la seva formació i augmentar les seves possibilitats de reinserció a la societat. No obstant, els interns que no compleixen amb les normes són sancionats i repudiats, fent que la seva estada a la presó sigui més difícil i deshumanitzadora (Coser, 1978).

El sistema de gratificació i sanció també crea una altra jerarquia dins la presó, la dels interns que segueixen les normes i que aconsegueixen alguns privilegis carceraris, i que tenen accés a avantatges com l'obtenció del segon grau i una major llibertat dins de la presó. Així, la presó

es converteix en un lloc on els interns són sotmesos al control total de la institució, on totes les seves activitats diàries són controlades pel sistema penitenciari (Coser, 1978). Això condueix als reclusos per un procés d'aculturació, pel qual els interns aprenen a desestimar la vida exterior i a acceptar el seu rol a la presó.

Relacionat amb la funció rehabilitadora, un altre tema rellevant que ha sortit a totes les entrevistes és la gestió del CIRE. El Centre d'Iniciatives per la Reinserció és una institució pública dependent del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya que treballa en el camp de la reinserció social de les persones privades de llibertat i d'aquelles que han estat condemnades per la comissió de delictes. El CIRE ofereix diversos programes i serveis amb l'objectiu de proporcionar les eines necessàries perquè aquestes persones puguin aconseguir la seva reinserció social i laboral.

La presó com àmbit laboral i com a mecanisme de control social ha rebut moltes crítiques respecte a l'eficàcia de la idea re-socialitzadora i de respecte a la dignitat dels drets fonamentals. La institució penitenciària, com s'ha explicat en el capítol del marc teòric, busca sotmetre als desviats a la normalització i la vigilància (Foucault, 2002). La societat crea un control polític del cos que acaba doblegant la persona mitjançant el càstig de l'ànima en comptes del càstig físic del cos. S'educa, es disciplina i es corregeix la persona a partir de les penes imposades i la coacció. Els interns són conscients de la coacció i del control que s'aplica sobre les seves vides, se senten explotats treballant i, malgrat això, ho accepten perquè saben que no tenen gaires alternatives i que els acaba beneficiant, sigui perquè mentre treballen se senten ocupats o perquè amb les remuneracions que reben de la feina poden anar pagant la responsabilitat civil. Oriol Romaní (2003) explica molt bé el concepte de normalització a través de la instauració dels controls socials formals, que s'enfoquen a l'educació en el concepte de treball com element central de vida. Exposa que els controls formals estan basats en institucions socialitzadores com la família o l'escola, amb l'objectiu d'obtenir individus submisos i productius. Com exposa l'autor, per aquells que queden exclosos del sistema social, es creen presons, hospitals o manicomis, els quals serviran com a referència per la resta de població. Per tant, el control queda definit com un sistema que constreny la conducta per evitar la desviació de la norma.

La disciplina del cos és la nova forma de control i tots acaben acceptant-la, dins del seu procés d'adaptació a la presó. El poder i la jerarquia s'apliquen a través de la disciplina per redreçar les conductes. Descomponen a les persones, redueixen les diferències fins a convertir-les en ésser estandarditzats i dòcils. Els horaris rígids, les rutines i la gestió del seu temps per part de la institució penitenciària és un clar exemple de la pèrdua de la capacitat de decisió i d'infantilització de les persones, amb la finalitat de disciplinar-les amb unes rutines i mantenir-les sota control. Amb l'administració del seu temps, aconsegueixen "cossos útils", els fan productius.

El més important passa a ser la utilització econòmica del cos, és a dir, la rendibilitat, normalització i control dins de l'economia de l'explotació del pres (Giraldo, 2008)

Les relacions de poder operen sobre el cos, el sotmeten a unes feines i a unes cerimònies per les quals es veu obligat a passar. El cos sotmès econòmicament acaba essent a la vegada un cos productiu sense haver de recórrer a la violència o al terror (Giraldo, 2008). La disciplina a la que es veuen immersos és aplicada sense l'ús de la humiliació, sinó sota tècniques minucioses derivades del poder de la jerarquia institucional (Giraldo, 2008).

“Si, el CIRE és una màfia. Jo mira, el CIRE es va crear quan jo vaig estar de jove, me'n recordo que va ser en Manuel Revuelta, el director de Herrera de la Mancha, la presó més insígnia d'Espanya perquè estaven tots els etarras allà, a Ciudad Real. Aquí no hi he estat però tothom la coneixia dels companys que venien allà, allà si que havia de ser molt fort, era una presó de deixar-te psicològicament abatut. No hi havia finestres, et deixaven les llums enceses tot el dia perquè no sapiguessis si era de nit, de dia, moltes coses així perquè eren etarres. Donen molta prioritat a un que va a un programa i tota la història perquè està subvencionat i allà agafen calers, encara que aquest tio falli, ja saben que fallarà ha entrat 10 vegades, és un toxicòman i un altre que tindria remei pues no estan per ell perquè no van a aquests programes i no agafen un duro d'ell. Llavors molt molt complicat canviar tot això”. (Sergi, 60 anys, ex-pres).

En Sergi posa de manifest les deficiències i desigualtats del sistema penitenciari. Assenyala la discriminació que es fa entre presoners segons la seva participació en programes subvencionats i com aquesta pràctica pot ocasionar una exclusió per aquells que no hi vulguin participar. En Sergi insinua que la dinàmica establerta en el sistema penitenciari és molt complexa de canviar.

Tenim un altre testimoni que indica les desigualtats percebudes en el CIRE. L'Eloy es posiciona en contra d'aquesta manera:

“Allí me puse en mantenimiento y en el CIRE estuve 4 años. Currando en mantenimiento. En cocina me tiré 1 y medio más 4 en mantenimiento. Poquísimo. Explotación total. Sisi. Yo trabajando ahora cobro 250 en cocina. Allí los únicos que están cobrando más son en cocina. Allí en el Puig se llevan 250,260, 270. Y talleres... según los talleres. Estábamos haciendo 14 horas diarias, sábado y domingo trabajando también, cobramos 120 euros.” (Eloy, 49 anys, pres).

El comentari de l'Eloy posa de relleu la problemàtica de l'explotació laboral dins de les presons. Les llargues jornades laborals i també durant els caps de setmana indiquen una possible explotació laboral. S'interpreta que el CIRE no té en compte els drets laborals dels presoners ni tampoc garanteix les condicions de treball justes dins del sistema penitenciari. Amb la diferència de remuneracions segons la posició que s'exerceix, es pot qüestionar la idea de si les persones preses estan rebent un tracte equitatiu en termes de salari.

Pel que sembla no són només els interns qui dedueixen les deficiències en gestió per part del CIRE. L'antic docent del CPPB també va compartir la seva opinió:

“Mira, en el CIRE es donen casos de gent que no té papers, no té nacionalitat, se li crea un número de seguretat social, treballa però quan surt no té papers, no tenen dret a cobrar, ni ajudes, però per poder explotar-los se'ls dona d'alta a la seguretat social, però no te serveix per res del que has fet.” (Pau, 41, antic treballador del CPPB).

En Pau afirma que hi ha una problemàtica relativa als drets laborals de les persones sense papers o nacionalitat, a les quals se'ls hi gestiona un número de Seguretat Social que un cop en llibertat definitiva no els hi serveix. Amb la suma de les opinions de les persones entrevistades, es pot concloure que el CIRE no vetlla per la protecció dels drets humans i la re-inserció de les persones internes.

4.2.3) Les drogues dins de presó

En el context penitenciari, la transició del model panòptic a la biopolítica ha comportat un canvi en la forma d'exercir el control (Foucault, 2002). Abans, l'objectiu era vigilar i castigar els presos individualment, mantenint-los sota una vigilància constant i eliminant qualsevol oportunitat d'organització i rebel·lia. En la nova forma biopolítica, en canvi, s'aplica un control més ampli que busca no només vigilar el comportament individual dels presos, sinó també influir en les seves vides i comportaments fora de la presó. Una incidència que s'aconsegueix a través de programes de reinserció, teràpies i altres activitats que es consideren beneficioses per als presos i que els ajuden a reintegrar-se a la societat una vegada finalitzada la seva condemna. Així, la finalitat de la pena de presó no és només castigar el delictes comès, sinó també reeducar i transformar al subjecte en una persona millor. El control esdevé des de dins i els mateixos presos són capaços de captar aquests mecanismes de control sense les agressions físiques que els precediren. Els presos que participen a la recerca al·leguen que aquest canvi de sistema de control s'ha fet a través de la droga. Una de les persones entrevistades comparteix el seu punt de vista sobre aquesta temàtica:

“Aquesta presó de Figueres i les noves, la de Lledoners, i Ca l'Enric, les noves que són iguals, totes fetes, són d'en Florentino Pérez. I paguen un milló al mes de lloguer i a sobre tota la plantilla de manteniment que hi ha és d'ell. Que abans aprofitaven i fotien els presos i això també et feia estar en un ofici i una cosa que després et fa sortir. Ara ja no. Ja li paguen a aquest. I llavors ara un dels mètodes per tindre la gent tranquil·la i no es vulgui suïcidar i tot això, més de la meitat els tenen drogats. Tu t'aixeques pel matí a esmorzar i ja veus que ve la infermera i una cua que arriba no sé on, i van tots amb la pastilla i el potito “pum” Però allà a la gent el castiga una condemna, només que estiguin 1 any, any i mig prenent això, quan surten ja no ho poden deixar, està enganxat i quan surt d'allà l'envien al CAS, un puesto d'aquestos per toxicòmans, són camells legals, tinc amics que porten vint anys allà, prenent metadona i tots han agafat una malaltia mental al final i ja no els hi fan ni seguiment. Van allà i: “té, que ho vols més fort? “. Toxicòman que entra per 14-15 anys i veus que a l'any els treuen i clar els foten a un programa, d'aquí a un centre d'aquestos que s'hi està 4-5 mesos, el reciclen, fan un munt de coses, és molt difícil que se'n surti. És gent que ja han estat 3 o 4 vegades.” (Sergi, 60 anys, ex-pres).

El “problema de la droga” tal i com el considera Romaní (2003) és un problema creat socialment. Si mirem l'índex de morbiditat per drogues en comparació d'altres problemes més brutals com són la guerra, la violència sexual, l'explotació humana, el saqueig d'àmplies zones naturals, o els accidents de tràfic, les drogues haurien d'estar en una posició més transcendent en el rànking de problemàtica social. Aquest problema neix amb el “prohibicionisme” (Romaní, 2003), quan al voltant del 1900 a EEUU es prohibeixen les drogues al·ludint a una moral que lluita paulatinament contra la droga i argumentant-ho a favor de la salut de la població. Per aquest motiu, la droga i tothom que hi estigui vinculat, passa a ser considerat un delinqüent, sigui per cultivar, distribuir, per consum o compra-venda. La societat i el sistema generen una imatge cultural que criminalitza la majoria de

drogues, però no totes. Algunes, sovint les que més problemes de salut pública generen, com el tabac i l'alcohol, no són ni tan sols considerades "drogues" ni estan estigmatitzades.

El fet és que les institucions com la presó o el psiquiàtric juguen un paper vital en el manteniment de l'ordre social. Sense aquestes institucions totals, tal i com explica Giraldo (2008) no es podrien produir subjectes normals, adaptats, submisos, dòcils i útils. Les dues institucions creen la ficció per mantenir l'ordre social, la ficció de la llibertat i la ficció de la racionalitat del sistema (Giraldo, 2008).

En aquest context, les drogues legals, com ara els medicaments, esdevenen una eina important de control. Els funcionaris de presó tenen el control sobre la dispensació de medicaments als reclusos, la qual cosa els permet exercir una certa autoritat i capacitat de decisió sobre quin medicament els subministren. A més, els medicaments també són utilitzats com a mitjà de control de les emocions i el comportament dels presos, com per exemple, per mantenir la calma dels reclusos i prevenir conflictes. Així, les drogues legals són una forma subtil de control social en la presó, ja que permeten als funcionaris mantenir el control de la conducta i la salut dels reclusos sense necessitat de recórrer a mètodes més explícits o coercitius.

A la presó són molt comunes el consum i el tràfic de drogues il·legals. Entre les més habituals hi ha la marihuana i la cocaïna. A més a més, també són molt habituals les drogues legals com el tabac o l'alcohol, que són adquirides pels presos a través del mercat negre i que poden generar un gran negoci per als presos que les venen. Aquestes drogues no només afecten la salut física i mental dels presos, sinó que també creen tensions i disputes entre ells. Les drogues tenen un paper important en el model mèdic, i en el sistema penal es considera al drogoaddicte com un malalt (Romans, 2004). Considerar-lo un malalt implica que se l'ha de sotmetre a un diagnòstic i a una teràpia posterior. La visió del drogoaddicte com a malalt es basa en la concepció de la drogodependència com una malaltia crònica que requereix atenció mèdica i seguiment a llarg termini, processos controlats des del sistema mèdic (Foucault, 1975). Aquest plantejament va aparèixer entre els anys 60 i 70, quan es va començar a considerar que la drogodependència era un problema de salut pública i no només un problema de control social. Això va portar a una transformació en l'abordatge de la drogodependència, passant d'un enfocament punitiu a un enfocament terapèutic i de rehabilitació. En aquest sentit, el drogoaddicte és vist com un pacient que necessita ajuda i suport per superar la seva addicció en lloc de ser considerat un criminal que ha de ser castigat (Romans, 2004). A la funció de control de la medicació que s'administra als interns de les presons, s'hi refereix en Marc:

"Allí pastillas a todo el mundo. Allí con una pastilla son los más felices del mundo, no ves que van colocaos. funcionarios Y educadoras, teléfonos así de grandes metidos pa'dentro. A ellos ¿cómo los van a revisar si son funcionarios? Cogen así y llevan el suyo aquí y el otro aquí, pa'dentro. Van al tío y toma. Ya han cobrao por fuera. no, por qué no hay, y al no haber, te da por comer, y venga, venga. Los que están enganchaos les da por comer... de la misma d'esto que no hay, el ansia te da por comer. Y se ponen que no veas, y que pasa salen y a la semana patapam. Se empiezan a enchufar y a la semana adiós, o cuando se dan cuenta ya estan en el hospital. Y llaman a la familia, oye nos hemos encontrao a su hijo a tal sitio." (Marc, 49 anys, pres.)

En Josep, també fa referència a la sobre-medicació de la població reclusa i a la normalització de la ingesta de medicaments. També es refereix, però, a les problemàtiques que pateixen

els reclusos enganxats o que s'enganxen a les drogues en el sistema penitenciari i a la relació entre les drogues i la delinqüència:

“Jo mai he consumit, ni he fumat ni he provat les drogues, però allà hi havia de tot. Marihuana, xocolata, cocaïna, heroïna. Tota la droga que volies. Sobretot les persones que tenien problemes d'addicció, la majoria de persones eren multi reincidents, persones que sempre estaven ficades en conflictes, baralles i temes turbis, precisament perquè la droga porta això, endeutament, mono... quant més droga, més probable que la persona estigui ficada en problemes i en reincidència. Si, de fet hi ha una cosa curiosa quan entres a presó. Quan encara estàs uns mesos a punt per entrar, que et fan les entrevistes per classificar-te, lo primer que et diuen és: quina medicació vols prendre? I és que la majoria de gent també està medicada allà. El metge et diu: vols un diazepam? Un ribotril?[...] De fet jo he vist a molta gent que no arribaven a l'hora de sopar, o gent dormint al plat de sopa perquè la medicació els havia deixat KO. I era una manera d'anul·lar la gent. O droga o medicació, una part molt gran de la població reclusa, passa la condemna amb drogues i medicació.” (Josep, 32 anys, pres en llibertat condicional.)

Respecte al subministrament de la droga a la població reclusa, en Marc, ho té clar quan afirma que és el sistema, a través dels funcionaris, qui subministra la droga:

“Si bueno, los funcionarios entran droga. y allí ves un teléfono así grande como una tablet, no la puede meter la familia, como dice la gente, o placas de chocolate de 100-200 gramos, eso no lo mete la familia, como va a meter eso la familia si cuando yo salgo de un vis a vis el funcionario me registra, me cachea e incluso me hace un integral. Como va entrar una placa. Eso lo meten los funcionarios. Lo tengo muy claro. Yo te doy una placa a cambio de mil euros. Te recogen los teléfonos y el chocolate, te dan el dinero y él te lo mete, es así. Claro, ellos también saben a quién van a ver y tal.” (Marc, 49 anys, pres)

Com veiem en les paraules dels entrevistats, i en contra del resultat que s'esperava de la política d'il·legalització de les drogues i de prohibició del consum de drogues al sistema penitenciari, les drogues no han desaparegut de les presons. Al contrari, actualment tenen més importància i causen un problema greu que dificulta l'adaptació de la persona a la presó i la seva posterior reinserció.

“Vaig tontejar amb les drogues però mai em van fer esclau per dir-ho així. No perquè veia que ja no vals res. Perds la personalitat, et pots convertir en un fill de puta ràpidament, només mires lo teu, ni la família ni parella ni res, ja no t'importa. Vaig veure molts abusos dins de presó amb aquests temes de drogues i vaig dir fora. I amb els amics que vaig seguir, clar a sobre quan comencen a agafar una edat i continuen amb això es degraden molt i no valen per res, estan sentats al teu costat i si poden agafar-te algo de la butxaca te'l agafen i ja ho tenen integrat. Busquen calers, droga. Droga calers. I d'aquí no surten. No han après a deixar la droga.” (Sergi, 60 anys, ex-pres).

Les drogues debiliten mentalment a les persones que les prenen i les estimulen a prendre decisions impulsives per satisfer el seu desig. Aquest exemple que ens posa en Sergi, també coincideix amb l'home que roba 20€ a un amic, fet que desencadena el seu assassinat (Pavlov, 1967). Les persones amb aquesta addicció acaben debilitades i submises al control dels estupefaent, així doncs, com s'ha exposat anteriorment, les drogues es consideren un factor de risc perquè afecten negativament la salut física i mental de les persones i poden acabar sometent als consumidors a cometre actes fora de lloc.

Els interns poden veure en les drogues una escapatòria, com a forma de suportar l'estrès i la monotonia que viuen dins de reixes. El consum els pot comportar greus problemes de salut mental, com depressions, ansietat o comportaments suïcides, fet que s'ha de considerar com un problema preocupant degut que aquestes persones ja estan exposades de per si a un alt nivell d'estrès i aïllament social.

4.2.4) La reinserció i la perspectiva de futur

Els entrevistats denuncien les males praxis dels professionals que treballen als Centres Penitenciaris, i quan es troben davant d'un sistema que intenta fomentar un model rehabilitador més amable amb ells, es queixen de la poca duresa del sistema. Sembla que tenen una consciència que la presó ha de ser un moment difícil i un càstig merescut, i per tant, no s'hi ha d'estar bé, malgrat que aquestes consideracions no donin bons resultats en termes de rehabilitació social.

Tan en Sergi com en Miquel consideren que si s'han equivocat i han delinquit, han d'entrar a la presó i complir amb la condemna que els pertoqui. Es queixen dels maltractaments però accepten el fet d'estar empresonats. "Em sembla bé que no t'ho facin massa fàcil. Però ara veus aquesta presó (es refereix al CPPB) i tenen piscina" (Sergi, 60 anys, ex-pres). En Miquel també assumeix la presó com a càstig pel delicte comès: "Entras aquí, y te vas para acá. No les interesa nada. Tu eres un número. Has fallado, paga y ya está. El problema de la reinserción está en todos sitios" (Miquel, 53 anys, pres).

Com exposen Echeburúa i Corral (1988), la presó no és el millor context per preparar els programes re-socialitzadors, per les seves característiques socials i ambientals. I els interns també consideren que han de rebre alguna mena de càstig per delinquir, malgrat que, també apunten a que el sistema penitenciari hauria de fer una mica més per després preparar-los i retornar-los a la llibertat.

El tema de les drogoaddiccions sembla ser el més difícil de corregir. Si dins de presó no es droguen quan surten tenen una necessitat més alta de fer-ho, perquè tornen a caure en els vells patrons. Per altra banda, si dins de presó es droguen, no fan cap pas cap al canvi positiu, i en conseqüència segueixen amb els mateixos problemes, amb la diferència que un cop empresonats, els seus problemes per drogoaddiccions passen a dins de l'entorn penitenciari:

"Sobretot les persones que tenien problemes d'addicció, la majoria de persones eren multireincidentes, persones que sempre estaven ficades en conflictes, baralles i temes turbis, precisament perquè la droga porta això, endeutament, mono...quant més droga, més probable que la persona estigui ficada en problemes i en reincidència." (Josep, 32 anys, pres en llibertat condicional.)

El que tenen en comú reclusos i exreclusos és que no confien en el sistema penitenciari com a model re-insertor i ho expressen fent referència a la manca de suport:

"Si dejaran entrar alguna cámara en un sitio de estos verían lo que están haciendo, ¿por qué? Tendrían que llevar más gente. Dicen que es rehabilitación y no lo es. No te ayudan en nada." (Marc, 49 anys, pres)

O fent referència a l'existència de corruptes que es beneficien del mal funcionament del sistema:

“Si i no interessa arreglar-la. Només haurien d'agafar uns models bons, d'aquestos com Dinamarca, Suècia o Suïssa que no hi ha tanta reincidència i canvia la cosa, allà funciona, mirem de fer-ho aquí. Però no interessa perquè acabaries amb una corrupció que molta gent se luca i viuen molt bé”. (Sergi, 60 anys, ex-pres).

Recuperant l'argument de Bergalli (2011), la presó no ha estat dissenyada per a la rehabilitació, sinó que serveix per mantenir a les persones segregades i custodiades. Vol dir que no és una institució preparada per a la reinserció social posterior dels interns, sinó que es limita a mantenir-los privats de llibertat i no els dota de les eines necessàries per a la seva re-integració a la societat. Aquesta realitat comporta una taxa elevada de casos de reincidència, atès que les persones surten sense les habilitats necessàries per trobar oportunitats de treball i de vida.

Quan arriba el moment que les persones recluses comencen a gaudir de permisos i es van apropant a la llibertat, es genera un altre punt d'inflexió en la seva vida. Si un moment de neguit fou l'entrada a presó, un altre que està en el punt de mira és la sortida. El temps que passen a presó acaba essent una rutina, una estabilitat que es veu alterada per les preocupacions de futur. A través de les entrevistes podem copsar aquesta preocupació:

“El moment més difícil jo crec que és la sortida. Ja portes un temps arrossegat, reestructurar-ho tot i si no tens les coses molt clares es pot fer molt difícil. De sentir-te sol al món, de què fas amb la teva vida, què fas a partir d'ara.. L'estigma. Començar de zero pot ser molt més difícil que el fet d'entrar.” (Josep, 32 anys, pres en llibertat condicional.)

L'angoixa envers el futur, la falta de certesa sobre les perspectives de vida després d'haver estat empresonat, l'estigma i la por a la margina social, així com la pèrdua de contactes externs que comporta el temps passat a presó, complica la percepció que tenen els interns sobre la seva futura vida en societat (Zubiría, 2018).

“Quan s'acosta la llibertat definitiva hi ha un perfil de persona , no dic que tots, que els hi ve un tipus d'ansietat, malestar, estrès, sobretot en persones que és el perfil del pis Conviu: gent que no té xarxa, gent que no té on anar, que no té família , son persones que estan bastant soles, sí que entenc que hi ha més problemes de pors, de fòbia de passar-ho malament, i molts inclús tenen pensaments de tornar a delinquir. (Clara, 37 anys, educadora social de Càritas.)

L'educadora social posa de manifest els desafiaments amb els que es troben les persones empresonades quan surten de la presó, especialment les que no tenen cap mena de suport fora de les reixes. L'ansietat i l'estrès relacionats amb la transició a la llibertat són factors importants que afecten la reintegració exitosa d'aquestes persones a la societat.

El procés de reintegració dels interns després de complir condemna és un moment complexa pel sistema penitenciari com pel mateix intern. La Clara apunta a les deficiències entre la connexió de la vida dins de presó amb la realitat que es trobaran una vegada estiguin alliberats.

“Troben a faltar que des de presó no hi hagi aquest pont entre la presó i la vida que tindran fora. I la gestió de dir pues mira ara parlarem de gestionar-se un pis, de com estan els

lloguers, què us trobareu. , vull dir, que això a Càritas ho podem fer i cap problema però clar a Càritas podem fer una minoria els que arriben i si tenen interès. això hauria de ser obligatori i per tothom fer aquestes formacions o aquests tallers podríem dir perquè es preparin per la sortida perquè surten i tornen a estar com estaven abans quasi bé. A vegades el procés de reinserció no és ple, no acaba de funcionar. Llavors ells es veuen una altra vegada en les mateixes condicions que abans d'entrar i potser pitjor, perquè ara no tenen aquella xarxa del principi i clar, poden aparèixer problemes de salut mental, pensament suïcida". (Clara, 37 anys, educadora social de Càritas.)

A tall de proposta de millora, l'educadora social opina que hi hauria d'haver un nexa entre l'empresa de dins la presó i una empresa fora, com si fos un pont per sortir ja amb un lloc on treballar, sinó el sistema del CIRE careix de sentit, és merament per tenir-los ocupats.

"A mi per exemple m'ha sorprès el CIRE que és un servei que ajuda a trobar feina , un recurs laboral que té el sistema penitenciari però que veiem que si que es dona suport però no acabem de veure que no hi ha un enllaç en diferents empreses per quan ells estiguin ja en llibertat o en el 3r grau doncs que hi hagi un conveni entre algunes empreses i que puguin anar a treballar allà". (Clara, 37 anys, educadora social de Càritas.)

El que proposa l'educadora social té molt de sentit, establir un vincle més fort entre la presó i el món laboral seria una forma raonable de facilitar la transició dels interns cap a una vida productiva fora de reixes. La seva reflexió posa en relleu la importància de dotar els interns d'eines per tal que la seva re-integració sigui efectiva. Finalment, per brindar sentit a la feina del CIRE, l'educadora proposa la necessitat de generar un treball amb sentit, una oportunitat real pels interns, més enllà de l'ocupació provisional que se'ls hi ofereix a la presó.

4.3) La percepció del suïcidi dins de la presó

Una vegada els factors de risc superen els factors de protecció, les persones dins de presó entren en una dinàmica negativa que els hi enterboleix la visió de la vida i ho veuen tot fosc, sense sortida. Segons Liebling (1992) el dolor de ser empresonat varia segons la situació de la persona detinguda i dels recursos que tingui per enfrontar-ho. És per això que, l'estrès provocat per la presó pot tornar-se insuportable i llavors cauen en els intents de suïcidi.

El suïcidi és una realitat habitual a la presó i, com a tal, el sistema penitenciari ha anat implementant mecanismes de prevenció. Quan vaig fer l'intent de dur a terme el treball de recerca al Centre Penitenciari de Quatre Camins, una de les psicòlogues em va explicar que tenen un grup de conversa, a mode de prevenció, per persones que pensen o han pensat en fer algun intent suïcida. La psicòloga em proposava dur a terme unes píndoles on es poguessin involucrar els interns voluntaris perquè fossin "mentors" d'aquells altres interns amb pensaments suïcides. Malauradament el sistema penitenciari ens va negar aquesta col·laboració i no vam poder desenvolupar aquest projecte. El Centre Penitenciari de Quatre camins és un dels pioners en la prevenció de suïcidi, i amb el Projecte N'Viu es realitzen formacions per reduir els intents suïcides dins de la presó.

El cas que ens explica en Josep a continuació va tenir lloc en aquesta presó.

"Hi ha els presos que es diu Pres ombra, que està tota l'estona al costat seu . Això que quan una persona que es vol suïcidar, ho fa de totes les maneres i fins i tot hi ha cel·les que perquè no es penguin no tenen altura. Tenen 5 dits. Fins i tot en aquestes

cel·les la gent s'ha suïcidat amb bufandes. S'han deixat morir. En el cas d'aquest meu amic, el que es va penjar, ho tenia molt clar, va ser un procés ja portava uns dies que deia "me quiero ir limpio", no fumava, feia esport cada dia, i pensàvem que volia sortir de la presó net, sense drogues, fent esport i va ser després del suïcidi que tot connectava, que volia anar net, que era un plaer haver-me conegut, que se sentia dolgut... i volia anar net de consciència". (Josep, 32 anys, pres en llibertat condicional.)

Aquest home, segons explica en Josep, tenia uns remordiments de consciència que li generaven un malestar insuportable. Aquesta és una de les diferències a nivell social que impulsa una persona a suïcidar-se, a diferència d'altres persones que cometen molts més crims i en comptes de tenir remordiments presumeixen dels seus actes. Per altra banda, veiem com el sistema coneix la metodologia dels interns per fer intents de suïcidi a través del penjament, tal com la OMS (2007) ja ha analitzat, el suïcidi per penjament és una causa principal de suïcidi dins de presó.

Els presos que intenten suïcidar-se no sempre ho fan perquè vulguin acabar amb la seva vida com a forma d'alliberar-se del sistema penitenciari. Molts d'ells ho fan com una forma de cridar l'atenció, ja que moltes vegades se senten abandonats i ignorats per part dels funcionaris de presó. Aquesta problemàtica pot ser especialment greu per els presos amb problemes de salut mental que no reben l'atenció adequada i el tractament que necessiten. En aquests casos, els interns que fan intents de suïcidi o que s'autolesionen, poden estar fent-ho com una manera desesperada de demanar ajuda. Per tant, és important que les institucions penitenciàries reconeixin la gravetat d'aquests comportaments i donin als presos les eines adequades per afrontar els problemes de salut mental, com també un tractament adequat per prevenir futurs intents de suïcidi.

"També hi ha gent que crida l'atenció, que ho feien amb les cutxilles, les fulletes d'afaitar. Les trencaven i es feien talls als braços i molta gent els veies plena de sang perquè s'havien tallat els braços però aquesta gent mai es tallava una vena, el tall sempre era horitzontal, mai vertical per cridar l'atenció. Aquesta gent després passa un procés de medicació, aïllament i a treballar amb l'equip adequat. Les crides d'atenció, normalment, eren més talls que es feien als braços". (Josep, 32 anys, pres en llibertat condicional.)

En Miquel ens exposa un cas del qual tenim poques dades però dona a entendre que era un jove que feia crides d'atenció a mode de denunciar la disconformitat amb la seva ubicació de mòdul, ja que estava tancat amb persones molt més grans que ell.

"No... no he escuchado... alguno habrá. Lo habría intentado un chico rumano, estaba cortado pero el único. Era joven. Tenía me parece máximo 25 años. Joven, joven. Aquí el Puig estaba cerrado en el módulo que le iban a poner con gente de 50 años." (Miquel, 53 anys, pres).

Per Archel i Rauvant (1989), les autolesions poden ser una forma de cridar l'atenció o d'anticipar una situació que sembla encallada. També valoren els intents de suïcidi i les autolesions com una manera de desconnectar la ment de la situació privada de llibertat en la qual es troben.

En Sergi opina que l'ésser humà és capaç de suportar qualsevol situació i que molts intents de suïcidi són simplement crides d'atenció:

Sergi: “És un món molt tancat i, els intents de suïcidi i tot que em deies abans, normalment són per cridar l’atenció. La gent és capaç d’aguantar molt. Aguanten, al fi de comptes no és una presó africana.”

Entrevistadora: I cridant l’atenció què aconseguïeu?

Sergi: “Doncs que estiguin per tu una mica .És una manera de desfogar-se tu mateix i que et vingui a parlar amb tu, que vegis per un moment que estan per tu quan ja fa temps que no veus sortida per enlloc”.

La opinió d’en Sergi sobre la capacitat de l’ésser humà de suportar qualsevol situació és discutible perquè no pren en consideració la salut mental de les persones. És cert que molts intents de suïcidi poden ser vistos com crides d’atenció, però també és cert que la pressió, l’aïllament, la falta de recursos i l’abús dins de les presons poden afectar greument la salut mental de les persones.

Segons diversos estudis (Butler et al., 2019; Fazel et al., 2016; Pratt, Wooditch, 2015), la salut mental de les persones preses és significativament més baixa que la de la població general. Això es deu a diversos factors de risc (els quals he esmentat en el capítol 4). La presó és un lloc on la violència i l’assetjament són freqüents, cosa que pot afectar profundament la salut mental de les persones. En definitiva les opinions dels interns sobre les autolesions enteses com a crides d’atenció, podrien caure en argument simplista si no estan considerant les repercussions mentals que té la institució penitenciària sobre les persones preses.

El desencadenant d’un intent de suïcidi pot ser un acte aparentment “trivial”, però darrere hi ha una llarga cadena d’estats emocionals negatius relacionats amb la desesperança. En altres casos, els intents de suïcidi venen planejats i preparats amb antelació. A les entrevistes hi ha referències als dos casos esmentats. Cap de les persones entrevistades que han passat pel sistema penitenciari català ha manifestat haver experimentat intents de suïcidi, però sí que tenen vivències vinculades al suïcidi d’altres persones empresonades, conegudes o no. Totes ens han esmentat la seva percepció sobre el suïcidi dins la presó.

“A la Model, al 2014 es va suïcidar un company, una persona amb qui havia fet amistat, i vaig viure el procés de suïcidi d’acomiadament i de la mort. Era una persona que estava per un homicidi, va matar a un seu amic, que vivia al carrer, el va deixar entrar a casa per dutxar-se, li va donar de menjar, i quan va anar al lavabo li va robar 20€ i el va matar. [...]Molt dolgut amb la vida, penedit per haver matat una persona. Hi ha gent a la presó que farda... diu: porto uns quants morts, mira com el vaig matar.. I és un orgull. Aquest tio estava penedit de veritat. Un matí abans d’anar a les activitats vam esmorzar com cada dia i em va donar una abraçada i que havia sigut un plaer haver-me conegut i que ojalà hagués sigut en una altra situació. En aquell moment no t’ho veus a venir, no penses que es suïcidarà aquella persona.” (Josep, 32 anys, pres en llibertat condicional.)

En aquest exemple que ens exposa en Josep, es pot intuir una barreja de factors de risc que acaben desencadenant un seguit de successos negatius. Primer, una persona impulsiva assassina a un suposat amic. Després, aquesta mateixa persona, pels remordiments de consciència s’acaba suïcidant.

Com Ariza i Tamayo (2020) assenyalen, la racionalització del poder estatal va portar a la humanització de les penes, deixant que la violència corporal no fos el centre del càstig penitenciari modern. Això va relegar el problema del cos a un segon pla, però va obrir la porta a altres problemes, com ara la salut mental dels presos. La pressió psicològica que viuen els interns, en combinació amb la incertesa i l’estigma social, pot conduir a problemes greus de

salut mental, i al suïcidi. Així, la humanització de les penes no ha solucionat el problema de la violència estatal a les presons i ha portat a la creació d'aquesta nova forma de violència que afecta la salut mental dels interns.

Un altre cas relacionat amb el suïcidi, ens el comparteix en Josep:

“El senyor M. també està relacionat amb el suïcidi. 30 i pico anys cotitzats, una vida normal, sense delictes i va arribar un període de la seva vida que no podia més. Vivia per treballar, buit existencial i vital i quan m'ho va confessar va dir que tenia 2 opcions: suïcidar-se perquè ja estava cansat de tot o començar una nova vida, i per començar una nova vida, va vendre totes les seves possessions”. (Josep 32 anys, pres en llibertat condicional.)

El senyor M. sembla que tenia un nivell d'esgotament físic i emocional elevat. Estar cansat de tot, s'entén com una desgana a continuar endavant, no obstant, a part del suïcidi, es planteja una segona opció més ambiciosa, com és el fet de començar de zero, que sembla incoherent a la seva falta d'entusiasme per la vida. En aquest cas, podria ser que el senyor M. estigués experimentant un episodi de desesperança que el va fer considerar el suïcidi com l'única manera de posar fi al patiment. Tot i aquest pensament, en Josep va continuar explicant la situació del senyor M. i finalment es va decantar per l'opció d'ingressar a presó i començar una vida de nou. Emperò, cal tenir present que moltes persones veuen el suïcidi com una opció, quan en realitat no és una forma real de solucionar els problemes.

Fins ara hem vist casos de suïcidi o d'intent suïcida relacionats amb el dolor emocional, tot seguit, s'exposa un cas on el dolor de la persona és físic. El dolor es fa insuportable per la persona que el viu i aquesta també acaba esgotada anímicament.

“Hi havia un senyor de 66 anys que escopia sang, es trobava malament. Tothom li deia que anés al metge i es veia a venir que tenia alguna cosa i no va voler fer cap tractament. De fet li van detectar un tumor i tampoc va voler, va dir que ja havia fet la seva vida . Tenia una condemna llarguíssima, que segurament no hagués sortit mai d'allà i va decidir molt estoïcament que ja havia viscut tot el que havia de viure, que ja havia arribat el seu moment i no calia allargar res perquè li tocava el seu moment.” (Josep 32 anys, pres en llibertat condicional.)

Els casos de suïcidi que podem sentir en els testimonis de les entrevistes tenen en comú el fet que les persones involucrades es van sentir atrapades en un buit existencial o una situació que els superava, i van prendre la decisió de posar fi a la seva vida. Són casos que es poden relacionar amb la teoria del suïcidi de Durkheim (2004), qui va proposar que el suïcidi és el resultat de l'absència de lligams socials, o bé la falta d'integració o de regulació social. En el cas del senyor M. que explica en Josep, es pot observar la seva lluita per trobar un sentit a la seva vida, i quan va veure que no ho podia aconseguir, va optar per començar de zero venent tot el que tenia. En segon lloc, amb el senyor de 66 anys, es pot veure com la seva decisió de no buscar tractament per un tumor va ser influenciada pel fet que havia viscut prou i no volia allargar la seva vida.

L'extreballador del CPPB també comparteix uns casos de suïcidi que van ocórrer mentre ell encara treballava:

"Jo relacionat amb el suïcidi en recorde tres: Un mosso dins de la presó, allà primer hi ha els funcionaris dins. Va ser, no sé si ho recordes, va tenir una discussió amb la dona, i en el servei es va suïcidar. I un altre amb problemes addicció va sortir de permís a Blanes, la família no el

va rebre com tocava o demés i es va penjar. (El tercer cas no l'explica). (Pau, 41 anys, antic treballador del CPPB).

El cas que explica en Pau, del funcionari que es suïcida, es pot observar com la seva relació amb la seva parella es percep com el detonant que l'impulsa a llevar-se la vida. L'altre cas, el jove que té problemes d'addicions i no se sent acollit pels familiars, els motius socials i personals es poden considerar detonants en la decisió de suïcidar-se. En aquests dos casos es poden vincular amb alguns factors de risc com els problemes sentimentals amb la parella o el rebuig de la xarxa familiar. En el primer cas, sorprèn que siguin uns factors que també afecten al personal treballador de la presó, i no només a persones sota règim penitenciari.

En Marc explica un cas similar al del funcionari que es suïcida suposadament per qüestions relacionades amb la parella. Un amic que va fer dins de presó es va suïcidat fa cosa de dos anys. Es va penjar a la cel·la i ell mateix va ser qui va tenir que netejar-la. Narra en detall que el seu amic es va tallar el coll i en veure que no es moria es va penjar amb el llençol. Va ser una situació que els va sobtar, no ho van veure venir. Aquest senyor va tenir un Vis a Vis amb la dona i quan va tornar al Mòdul va treure's la vida quan tots estaven esmorçant. En estudis realitzats per la OMS i l' IASP (2007) és comú que el suïcidi dins de presó provingui per penjament quan la víctima està en soledat a la cel·la. Els problemes familiars, socials, emocionals o mentals són els més comuns pels suïcidis on l'intern intenta sortir d'una situació insuportable.

En general, tots aquests casos suggereixen que els factors psicològics i socials són importants en la presa de decisió del suïcidi, i que la falta de lligams socials (Durkheim, 2004) pot ser un factor que contribueixi a la desesperació i a la decisió de suïcidar-se.

En Josep i en Pau detallen un altre cas, un home que ja havia sortit al carrer, en llibertat condicional. Un home que havia estat esportista i havia dut una vida sana i amb un nivell econòmic alt. El senyor es va trobar amb un seguit de tumors i dolors corporals que no el deixaven viure. En Pau exposa que en el COGI és estrany veure casos de suïcidi per les condicions del centre, els presos venen d'un règim tancat i aquí gaudeixen de més llibertats. Però aquest senyor va ser un cas de suïcidi per desfer-se del dolor físic. En Josep remarca que no hi havia cap factor cultural ni familiar darrere, que tot estava bé. En relació amb l'alleujament del dolor, Durkheim (2004) considerava que el suïcidi podia ser una manera de posar fi al sofriment psicològic o físic que la persona estava patint. Segons aquesta teoria, el suïcidi seria una eina per escapar d'un dolor insuportable i posar fi a l'angoixa i el patiment.

El dolor físic i el patiment crònic també poden portar al suïcidi i al pensament suïcida. En aquest cas, veiem una persona que ja estava en una bona situació econòmica i social, un empresari que ja estava en llibertat, que no aguanta el dolor físic i decideix acabar amb la seva existència. No tenim més testimonis per indagar una mica més en aquest cas i conèixer si hi havia alguns altres factors que l'afectessin per acabar decidint llevar-se la vida.

5) Conclusions

La presó és una organització travessada per violències, però també s'hi donen intercanvis positius i s'hi construeixen vincles de solidaritat o de cura mútua entre interns.

Els entrevistats revelen el canvi de dinàmica dins de la presó i manifesten que abans de l'aprovació de la normativa contra la Tortura i altres Tractes o Penes Cruels, Inhumanes o Degradants a l'any 2006, estar dins de presó era sinònim de rebre maltractaments. Les noves tècniques de castigar que es regulen amb la nova normativa es consideren moralment més acceptables i acaben essent més rendibles econòmicament parlant. Com exposa Giraldo (2008) desapareix el cos torturat i el suplici és substituït com a forma de marcar al delinqüent, ara passa a ser la mateixa condemna la que s'ocupa de repercutir negativament sobre la persona que es desvia de la norma. La nova forma de vigilar és a través de la disciplina del cos i és la mateixa societat, la que crea un control envers l'ànima (Foucault, 2002). Els interns que són capaços de cenyir-se a la normativa i estandardització del Centre, tenen més possibilitats de trobar el seu camí en el compliment de la condemna.

La institució penitenciària està estratificada i gestionada des de diferents jerarquies. L'externa (que l'apliquen els funcionaris) i la interna, que es genera entre els interns. El procés d'adaptació a la presó genera doble estrès, per trobar el seu lloc entre els iguals i per adaptar-se a la nova situació d'institucionalització. En el procés d'aculturació a la presó, sorgeixen sentiments de resignació i conformisme. Es veuen plasmats quan parlen de l'explotació laboral a la què es veuen sotmesos per part del CIRE. La capacitat humana de resiliència i de supervivència els impulsa a trobar el sentit a la vida per continuar endavant malgrat les condicions adverses en les quals es troben.

La trajectòria de vida de les persones empresonades ens ajuda a comprendre les seves circumstàncies i la seva adaptació a la vida en presó, així com les seves possibilitats de reinserció després del seu alliberament. El recorregut personal que una persona ha viscut fins al moment en què entra en règim penitenciari pot tenir una incidència significativa en la seva vida dins de la presó i segurament fora una vegada re-emprenqui la seva vida en llibertat.

Les persones entrevistades no presenten cap trauma d'abús o dificultat greu en salut mental abans d'entrar a presó, i mostren una bona adaptació dins del transcurs dins del sistema penitenciari, sense incidents amb el personal i centrats en fer la seva vida en el moment de recuperar la llibertat. Els cinc homes tenen o han tingut clar els seus objectius fora de les reixes.

D'altra banda, els homes que han consumit substàncies tòxiques han patit més la reincidència que els que no. Tenen més risc de patir una mala salut mental i una re-inserció social més inestable.

- Els qui han comès un delictes inacceptable per la societat, poden patir l'estigma social, dins i fora de reixes. En aquest supòsit es troben els violadors.
- El recorregut personal afecta la visió de futur de la persona interna. Els qui han tingut experiències positives i han rebut suport es mostren més optimistes davant les seves possibilitats de reinserció.

Pel que fa als factors que impulsen o protegeixen del suïcidi a les persones empresonades, les persones entrevistades ens han aportat la següent informació: Són factors de risc: les

condicions de vida dins de la presó, la sobre població, la falta d'atenció mèdica adequada, l'explotació laboral, el fàcil accés a la droga, la discapacitat, la inactivitat, la impulsivitat, els problemes socials, l'explotació laboral, el tipus de delictes comès, el dolor físic i emocional, i els problemes de convivència afecten la seva salut mental i el seu benestar. En contraposició, els factors de protecció importants detectats han estat: la família, els companys de la presó amb qui poder-se comunicar, les oportunitats de formació i educació per afavorir una bona reinserció quan surtin en llibertat, l'accés als tercers graus, que facilita el contacte de l'intern amb l'exterior, la qual cosa els facilita començar-se a preparar per la re-inserció i tornar a tenir autonomia i capacitat de decisió.

Entre els factors de risc, s'ha entrat a observar amb més profunditat al tema de les drogues perquè les persones entrevistades tenien molt a dir sobre aquesta qüestió. Mirat en perspectiva es pot dir que el "prohibicionisme" ha causat una estigmatització i hiperbolització del problema de la droga. Per Romaní (2003) una possible solució seria adoptar una cultura positiva de les drogues que contribuís a minimitzar els riscos de la població implicada. Les polítiques relacionades amb les drogues es vinculen a la necessitat de reduir els danys però la realitat és que aquest tema té més a veure amb una lluita ideològica pel control social. Les idees que intenten erradicar el problema a través de la prevenció i el càstig no aconsegueixen l'eliminació del consum sinó que es dediquen a la gestió eficaç del problema. Per això, s'estableixen la definició de certs col·lectius que es consideraran perillosos, com els drogoaddictes o els immigrants, els quals se'ls haurà de "monitoritzar" de forma mèdica, social o penal (Romaní, 2003). Amb aquestes polítiques de prohibició s'arriba a una repressió, ja que l'ús de la coacció per si mateixa no és suficient per aconseguir resultats.

Pel que fa al tema central del pensament suïcida, és interessant destacar que les persones entrevistades mostren una baixa vinculació amb el pensament suïcida. Encara que expressen que no han tingut pensaments suïcides, cal tenir en compte que una sola entrevista pot no ser suficient perquè s'obrin a compartir temes més profunds i íntims com aquest.

En aquest treball es pot percebre el concepte al qual Liebling (1992) anomena "estrès carcelari": són el conjunt d'experiències i representacions associades al règim penitenciari que generen que la persona detinguda tingui més dificultat per lidiar amb el tancament. Algunes emocions com tristesa, angoixa i frustració són exemples de les conseqüències que pot provocar la situació d'empresonament.

Tal com exposen Mojica, et al. (2009) el temps que una persona passa reclusa afecta directament al sentiment de desesperança i depressió, i augmenten les possibilitats d'autolesió. L'entrada a presó, ja implica un estrès general (Augustins, 2008). Amb la informació aportada per les persones entrevistades, es detecta que les percepcions de les persones que tenen condemnes curtes són diferents de les d'aquells que han fet un llarg recorregut dins de presó. Mentre el primer veu pròxima la sortida i no ha viscut cap experiència especialment traumàtica dins de presó, no es pot comparar amb els moments de malestar viscuts per aquells que van estar a presó rondant els anys 90 sota unes condicions infrahumans, o els mateixos que expliquen casos de suïcidi dins de la mateixa institució.

El suïcidi és una de les morts més significatives que succeeixen dins dels centres penitenciaris perquè es considera una causa de mort que té un impacte rellevant en les repercussions dins d'aquest context. El risc que comporta els factors d'estar dins de presó, com són la privació de llibertat, l'absència de relacions afectives, l'impediments pel consum de drogues, l'absència d'intimitat, un ambient tens i amenaçant, i altres factors ja anomenats

anteriorment, poden alterar i dificultar l'adaptació de la persona reclusa a aquest nou entorn, podent provocar un trastorn d'ànim que l'avoqui al suïcidi (Illana, Thomas, 2021).

Per últim, relacionant l'anàlisi de les aportacions de les entrevistes, i les propostes que han sorgit al llarg de l'era moderna i que actualment hi ha força consens amb elles, són les recollides a l'article "*Algunas consideraciones sobre el intento de suicidio y su enfrentamiento*" de Baader, et al (2011). Els punts de referència per evitar el suïcidi serien els següents:

- Evitar l'aparició de la desesperació i els desitjos de morir.
- Evitar que la idea de suïcidi es transformi en una conducta.
- Prevenir la reaparició de crisis suïcides amb aquelles persones que ja s'ha detectat que n'han viscut.
- Reduir els factors de risc que faciliten l'aparició de suïcidalitat.
- Tractar adequadament els trastorns psiquiàtrics i les crisis psicosocials.
- Promoure el benefici del temps, permet una reflexió sota una oferta terapèutica òptima dels pacients suïcides.

La presó catalana segueix essent un mecanisme segregador que castiga i separa els individus que es consideren enemics de l'Estat (Bergalli, 2011). Tenint una implicació generalment negativa en les seves vides, la presó no acaba de ser un sistema rehabilitador que funcioni correctament. Malgrat les comoditats que poden tenir algunes de les presons catalanes, com és el CPPB, els interns es mostren en contra dels luxes i del sistema de gratificació i sanció relacionat amb els cursos que els hi proposen en el seu PTI.

En conclusió, l'anàlisi de les entrevistes realitzades posa de manifest la importància de tenir en compte la trajectòria de la vida de les persones empresonades i així poder comprendre les seves circumstàncies personals i d'adaptació a la presó, com també el que pugui esdevenir en la seva vida una vegada siguin alliberats. El recorregut personal pot influir significativament en el seu comportament davant del pensament suïcida. La present investigació posa de relleu la importància de considerar la trajectòria de vida i els factors de risc i de protecció en l'impacte que pot tenir la presó en la vida de les persones empresonades, especialment davant del pensament suïcida.

A nivell de reflexió personal, només em queda animar a les institucions penitenciàries a contribuir al desenvolupament d'una intervenció més efectiva davant la prevenció del suïcidi en l'entorn penitenciari i la millora de la salut mental dels interns.

6) Bibliografia:

- Archel, E., & Rauvant, J. F. (1989). "Le suicide en milieu pénitentiaire: le corps en jeu". *Psychologie Medicale*, 21; (4) 483-485
- Ariza, L.J.; Tamayo, F.L (2020) "El cuerpo de los condenados. Cárcel y violencia en América Latina". *Revista de estudios sociales* 73: 83-95
- Augustins, G. (2008). "Institución. Bonté, P. y M. Izard. *Diccionario Akal de Etnología y Antropología*". Akal, Madrid: 392.
- Baader, T., et al (2011) "Algunas consideraciones sobre el intento de suicidio y su enfrentamiento" *Revista medicina Clínica Condes*. 22 (3) 303-309
- Beck, A., et al. (1974). "The measurement of pessimism: The Hopelessness Scale". *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42(6),
- (1979) "Beck Scale for Suicidal Ideation". San Antonio, TX: Psychological Corporation.
- Becker, H. S. (1963). "Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance". Free Press.
- Bénézech, M., & Rager, P. (1987) "Suicide et tentative de suicide en milieu carcéral: considérations générales". *Psychologie Medicale*, 19; (5) 613-615
- Bergalli, R. (2011) "Incongruencias y perversiones de la ejecución penal. Razones estructurales y sinrazones ideológicas". *Revista Crítica Penal y Poder. Observatoria del Sistema Penal y los Derechos Humanos. Universidad de Barcelona. Nº1*
- Butler, T., et al. (2019) "Mental health status of prisoners in New South Wales, Australia: Prevalence and risk factors". *International Journal of Mental Health Systems*, 13(1)
- Carbonell, E. (2007) "Tiempo y suicidio. Contribución antropológica a una discusión transdisciplinaria". *Gazeta de Antropología*. Núm 23 (1) Recuperat de <http://hdl.handle.net/10481/7055>
- Constitución Española [Const] Art. 25.2 de 29 de diciembre de 1978. *Boletín Oficial del Estado*, 311, de 29 de diciembre de 1978
- Coser, L. A. (1978). "Las Instituciones Voraces: Visión General". Fondo de Cultura Economica.
- Dal Lago, A. (1999) "Non-persone. L'esclusione dei migranti in una società globale". Milano: Feltrinelli
- Darke, S. (2013) "Inmate Governance in Brazilian Prisons". *The Howard Journal* 3 (52) 272-284
- Deleuze, G. (1986) "Foucault". Paidós Estudio. 1ra edició. Traduït per: José Vázquez Pérez. Espanya.
- Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya,; Hospital Universitari de Vic (2021) "Evaluación de una intervención psicoeducativa para personas con conducta suicida en el medio penitenciario. Proyecto N'VIU". Recuperat de:

https://www.recercat.cat/bitstream/handle/2072/449868/Informe_N_Viu_prevenio_suicidis_ES.pdf?sequence=1

- Durkheim, E. (2004) Original 1987 *“El suicidio”*. Estudio de sociología. Editorial Reus, Madrid.
- Echeburúa, E.; Corral, P. (1988) *“El tratamiento psicológico en las instituciones penitenciarias: alcance y limitaciones”*. Eguzkilore, Enero. 179-190
- Farrington, D.P. (1992) *“Criminal career research in the United Kingdom”*. *British Journal of Criminology*, 32(4), 521–536.
- Fazel, S., et al. (2016). *“Mental health of prisoners: prevalence, adverse outcomes, and interventions”*. *The Lancet Psychiatry*, 3(9), 871-881
- Ferrajoli, L. (2011) *“Derecho y razón: teoría del garantismo penal”*. Madrid: Trotta
- Foucault, M. (2002) *“Vigilar y castigar: nacimiento de la prisión”*. 1 ed. Buenos Aires: Siglo XXI, Editores Argentina
- (1969) *“La arqueología del saber”*. 1 ed: Argentina: Siglo XXI Editores Argentina
 - (1975). *“Discipline and Punish: The Birth of the Prison”*. Vintage Books.
 - (1979) *“Microfísica del poder”*. (2ª ed.). La Piqueta
- Galtung J. (2017). *“La violencia: cultural, estructural y directa”*. En Ministerio de Defensa (Ed.), Cuadernos de Estrategias 183. Política y Violencia: comprensión teórica y desarrollo en la acción colectiva pp. 147-168
- Garland, D. (2001) *“The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society”*. Oxford: Oxford University Press,
- (2011) *“The Problem of the Body in Modern State Punishment”*. *Social Research*, 78(3) pp 767-798
- Giddens, A.(1965) *“The Suicide Problem in French Sociology”* *The British Journal of Sociology*, 16 (1): 3-18
- Giménez, M.C. (2008) *“Elizabeth Fry (1780-1845) y Dorothea Dix (1802-1887): dos pioneras del tratamiento moral”*. *Revista de Historia de la Psicología*. Publicacions de la Universitat de València. Vol. 29, núm. 3/4 (octubre) 85-91
- Giraldo, R. (2008) *“Prisión y sociedad disciplinaria”*. *Entramado*. Vol.4 núm 1. pp 82-95
- Goffman, E. (1963) *“Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity”*. Prentice-Hall
 - (2001) *“Internados. Ensayos sobre la situación social de los enfermos mentales. Capítulo: Sobre las características de las instituciones totales”*. Buenos Aires, Amorrortu. , pp. 15 – 132
- Goldberg, D. (1972). *“The detection of psychiatric illness by questionnaire: A technique for the identification and assessment of non-psychotic psychiatric illness”*. Oxford, England: Oxford University Press.
- Hamilton, M.(1959) *“The assessment of anxiety states by rating”*. *Brit J Med Psychol*
- Hayes, L. M. (1995). *“Prison suicide: A overview and a guide for intervention”*. Washintong: National Center on Institutions and Alternatives.

Holmes, T. H.; Rahe, R. H (1967) "*The Social Readjustment Rating Scale*". Journal of Psychosomatic Research. 11: 213-218.

Illana, I; Thomas, H. (2021). "*Propuesta de un Programa de prevención del suicidio en la cárcel*". Behavior & Law Journal, 7(1), 23-34.

Institut d'Estadística de Catalunya (2022) "*Suicidis per sexes*". Anuari estadístic de Catalunya. Generalitat de Catalunya

Institut d'Estadística de Catalunya (2018) "*Anuari estadístic de Catalunya. Suicidis*". Recuperat de: <https://www.idescat.cat/indicadors/?id=aec&n=15594>

Instituto Nacional de Estadística (2020) "*Defunciones por suicidios*".

Kalinsky, B. (2004) "*La metodología de investigación antropológica en ambientes criminógenos. Un estudio de caso*". Gazeta de Antropología, n 20, artículo 36 Recuperat de: https://digibug.ugr.es/bitstream/handle/10481/7287/G20_36Beatriz_Kalinsky.pdf?sequence=10&isAllowed=y

Liebling, A. (1992). "*Suicides in Prison*". Londres: Routledge.

- (2004). "*Prisons and Their Moral Performance: A Study of Values, Quality, and Prison Life*". Oxford: Oxford University Press.

Linehan, M., Chiles, W. (1993). "*Reasons for Living Inventory*". University of Washington, Seattle, WA.

López-Segura, F. (2022). "*La cárcel como ubicación de desamparo. Analizando la salud autopercebida y los recursos de autoatención de las personas presas*". Perifèria, revista de recerca i formació en antropologia, 27(1), 48-73, <https://doi.org/10.5565/rev/periferia.872>

Maruna, S. (2001). "*Making good: How ex-convicts reform and rebuild their lives*". American Psychological Association

Marzano, L., et al. (2016). "*Prevention of suicidal behavior in prisons: An overview of initiatives based on a systematic review of research on near-lethal suicide attempts*". Crisis, 37(5), 323–334

Ministerio de Sanidad (2020) "*Sanidad publica un documento de recomendaciones a los medios de comunicación para las informaciones sobre las conductas suicidas*". Recuperat de: <https://www.sanidad.gob.es/gabinete/notasPrensa.do?id=5006>

Ministerio de Sanidad y Política Social e Igualdad. (2012) "*Guía de Práctica Clínica de Prevención y Tratamiento de la Conducta Suicida*". Guías de Práctica Clínica en el SNS. Agencia de Evaluación de Tecnologías Sanitarias de Galicia. Avalia-t. 2010/02.

Mojica, C.; Sáenz, D.; Rey-Anaconda, C. (2009) "*Riesgo Suicida, Desesperanza y Depresión en Internos de un Establecimiento Carcelario Colombiano*". Revista Colombiana de Psiquiatría; 38(4):681-692

Moreno, D. (2010) "*Antropología Médica*". RESPYN Revista Salud Pública Y Nutrición, 1 (4). Recuperat de: <https://respyn.uanl.mx/index.php/respyn/article/view/52>

Morris, N. (1974) "The Future of Imprisonment".

National Institute of Justice (2019). "*Racial Disproportionality in Prisons*". Recuperat de: <https://www.nij.gov/topics/corrections/race-disproportionality-in-prisons/pages/welcome.aspx>

Norris, J. (1990). "Evaluating the use of learning strategies by engineering students". *Journal of Research in Engineering Education*, 81(2), 223-231.

Observatorio del suicidio en España (2021). "Fundación Española para la Prevención del Suicidio". Recuperat de: <https://www.fsme.es/observatorio-del-suicidio-2021/>

Organización Mundial de la Salud, IASP (2007) "Prevención de Suicidio en Cárceles y Prisiones". IASP. Departamento de Salud Mental y Abuso de Substancias. Ginebra

Parra, G; Bello, J.A. (2016) "Cárceles de la muerte: necropolítica y sistema carcelario en Colombia". *Universitas Humanística* 82: 365-391

Pavlov I. (1967) "Psico-Patología y Psiquiatría". Madrid: Ediciones Morata. Prólogo de Juan Rof Carballo

Pratt, D., Wooditch, A. (2015) "The mental health of prisoners: A review of prevalence, adverse outcomes, and interventions". *The American Journal of Orthopsychiatry*, 85(3), 324-338.

Quintero, F.; Galvani, I. (2014). "Etnografías carcelarias: Una aproximación cualitativa aplicada a la complejidad institucional". VIII Jornadas de Sociología de la UNLP, 3 al 5 de diciembre de 2014, Ensenada, Argentina. En Memoria Académica

Romaní, O. (2003). "Prohibicionismo y drogas. ¿Un modelo de gestión social agotado?" 429-450

Romans, J.R. (2004). "Les drogues en la societat del control". Lleida: Pagès Editors.

Ruiz, A. et al. (2011) "Una mirada a la relación entre la antropología física y la antropología médica": *Estudios de Antropología Biológica*, 13 (2)

Skarbek, D. (2014). "The Social Order of the Underworld: How Prison Gangs Govern the American Penal System". Oxford University Press

Suárez, Y. (2012). "La inteligencia emocional como factor protector ante el suicidio en adolescentes". *Revista de Psicología GEPU*, 3(1), 182-200.

Tamarit, J.M. (2007) "Sistema de sanciones y política criminal", *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología*

- (2016) "El sistema penitenciari català: Fonament i exercici de la competència". *Sumalla REAF* núm. 23, p. 235-273

Viedma, A., Del Val, C.; Callejo, J. (2019). "Investigar en cárceles. Apuntes para futuros científicos sociales". *Empiria. Revista De metodología De Ciencias Sociales*, (42), 165–195.

Wilson, J., Kelling, G. (1982) "Broken Windows. The police and neighborhood safty". *The Atlantic Monthly*.

Young, J. (1999) "The exclusive Society. Social Exclusion, Crime and Difference in Late Modernity". London-Thousand Oaks-New Delhi: Sage Publications: versió en castellà: "La sociedad "excluyente". *Exclusión social, delito y diferencia en la Modernidad tardía*". El nuevo paradigma criminológico de la exclusión social. Madrid: Marcial Pons, 2003

Zamble, E. (1992) "Behavior and Adaptation in Long-term Inmates. Criminal Justice and Behavior". 19 (4): 409-425.

Zino, J. (2021) *“La cárcel es un campo en un campo de luchas”*. Revista Crítica Penal y Poder, n 21; Barcelona pp. 106-110

Zubiría, S. (2018). *“Consecuencias psicosociales del internamiento en prisión: especial referencia a penados por violencia de género”*. En C. González (Dir.), *“Realidad Carcelaria desde una aproximación estructural”*. Actas sobre Jornada en la Universidad Rey Juan Carlos, España

7) ANNEXES

7.1) Abreviatures

CIRE= Centre d’Iniciatives per la Reinserció

COGI= Centre Obert de Girona

CPPB= Centre Penitenciari Puig de les Basses

IDESCAT= Institut d’Estadística de Catalunya

INE= Institut Nacional d’Estadística

OMS= Organització Mundial de la Salut

PTI = Pla de treball individual

RFL= Reasons for living inventory

SPACE= Council of Europe Annual Penal Statistics

7.2 Declaració informant

INFORMACIÓ PER A LA PERSONA PARTICIPANT

Jo, Mireia Brugués, porto a terme el projecte d'investigació de Final de Grau d'Antropologia i Evolució Humana titulat: l'estudi del pensament suïcida des d'una perspectiva antropològica en el medi penitenciari català.

Per poder desenvolupar la incidència en el pensament suïcida dins del medi penitenciari, en primer lloc, es realitzarà un estudi de les dades de les quals ja es disposen envers la temàtica en qüestió. En segon lloc, es realitzaran entrevistes a persones que hagin estat o encara romanguin sota règim penitenciari, i, per altra banda, es duran a terme entrevistes al personal que estigui o hagi estat en contacte amb persones privades de llibertat.

Per poder desenvolupar aquesta investigació li demanem la seva col·laboració per poder arribar a les dades necessàries per fer-la efectiva. La col·laboració que se sol·licita consisteix en una entrevista que es duran a terme de forma individualitzada i anònima amb la finalitat de garantir la confidencialitat de la persona. Les dades que s'obtidran de la seva participació només s'utilitzaran amb la finalitat de l'explicitat en aquesta investigació i passaran a formar part d'un fitxer de dades del que serà màxim responsable la investigadora principal. Aquestes dades quedarien protegides mitjançant a la Llei orgànica 3/2018, de 5 de desembre, de protecció de dades personals i garantia dels drets digitals i al Reglament general (UE) 2016/679, de 27 d'abril de 2016, de protecció de dades (RGPD) i davant la Llei orgànica 1/1982, de 5 de maig, de protecció civil del dret a l'honor, a la intimitat personal i familiar, i a la pròpia imatge, i únicament tindran accés els membres que formen part de la Universitat Rovira i Virgili i la Universitat Oberta de Catalunya. El fitxer de dades de l'estudi estarà sota la responsabilitat de l'IP davant del qual podrà exercir en tot moment els drets que estableix la Llei orgànica 15/1999, de 13 de desembre, de protecció de dades de caràcter personal i el Reglament general (UE) 2016/679, de 27 d'abril de 2016, de protecció de dades i normativa complementària.

Per qualsevol dubte o qüestió que pugui sorgir al respecte, teniu a disposició el correu de l'autora de la investigació per resoldre el que sigui necessari: mbrugues@uoc.edu

7.3 Declaració responsable

CONCENTIMENT INFORMAT

DECLARO QUE:

He rebut informació sobre el projecte [TÍTOL DEL PROJECTE] del que se m'ha lliurat el full informatiu annex a aquest consentiment i pel qual es sol·licita la meva participació. He entès el seu significat, se m'han aclarit els dubtes i m'han estat exposades les accions que es deriven del mateix. Se m'ha informat de tots els aspectes relacionats amb la confidencialitat i protecció de dades pel que fa a la gestió de dades personals que comporta el projecte i les garanties donades en compliment de la Llei orgànica 3/2018, de 5 de desembre, de Protecció de Dades Personals i garantia dels drets digitals i el Reglament general (UE) 2016/679, de 27 d'abril de 2016, de protecció de dades i normativa complementària.

La meva col·laboració en el projecte és totalment voluntària i tinc dret a retirar-me'n en qualsevol moment, revocant aquest consentiment, sense que aquesta retirada pugui influir negativament en la meva persona en cap cas. En cas de retirada, tinc dret a què les meves dades siguin cancel·lades del fitxer de l'estudi.

Així mateix, renuncio a qualsevol benefici econòmic, acadèmic o de qualsevol altra naturalesa que pogués derivar-se del projecte o dels seus resultats.

Per tot això,

DONO EL MEU CONSENTIMENT A:

1. Participar en el projecte "Una mirada antropològica al pensament suïcida en l'àmbit penitenciari català".
2. Que l'equip d'investigació, Mireia Brugués, i el Dr./Dra. Montserrat Soronellas, com investigador principal, puguin gestionar les meves dades personals i difondre la informació que el projecte generi. Es garanteixi que es preservarà en tot moment la meva identitat i intimitat, amb les garanties establertes a la Llei orgànica 3/2018, de 5 de desembre, de Protecció de Dades Personals i garantia dels drets digitals i el Reglament general (UE) 2016/679, de 27 d'abril de 2016, de protecció de dades i normativa complementària.
3. Que l'equip de la URV i UOC conservi tots els registres efectuats sobre la meva persona en suport electrònic, amb les garanties i els terminis legalment previstos, si estiguessin establerts, i a falta de previsió legal, pel temps que fos necessari per complir les funcions del projecte per les que les dades fossin recaptades.

[CIUTAT], a [DIA/MES/ANY]

[SIGNATURA PARTICIPANT] [SIGNATURA IP]